ANTE ŠEPIĆ

JEZIK HRVATSKIH OPĆINSKIH STATUTA ISTARSKIH I PRIMORSKIH

(Prilog historičkoj gramatici hrvatskog jezika)

Među svim spomenicima naše stare književnosti, glagoljske i ćirilske, jedno od najznačajnijih mjesta zauzimaju naši statuti i zakonici.

Statuti su pravni spisi, koje možemo svesti pod naziv zakona (leges) i, još u većoj mjeri, pod ime pravnih poslova (acta juridica). To su veće ili manje zbirke zakona, naredaba, pravilnika i propisa, izdatih od strane nekih naših starih upravnih jedinica (županija — knežija — općina), a kojima se uređuju, s jedne strane, odnosi između tih jedinica i stanovnika i, s druge strane, odnosi između upravnih jedinica i onih, koji su vršili vrhovnu vlast na odnosnom području. To su zbirke našega staroga hrvatskoga prava, ali ima u njima i jakih tragova rimskoga i kanonskoga prava, te pravnih ustanova austrijskih i mletačkih gospodara, koji su u našim stranama predugo vladali.

Statuta je doprlo do nas podosta. Jedan od najstarijih je Statut grada i otoka Korčule iz g. 1214. Statuti, o kojima će biti riječi u ovoj radnji, potječu svi iz oblasti između Učke i Velebita, iz područja kvarnerskoga, gdje je gotovo svaki naš grad imao svoj statut. Poznati su nam statuti gradova Rijeke, Senja, Karlobaga, Raba, Paga, Cresa, Osora i Labina. Isto su tako imali svoje statute istarski gradovi onkraj Učke: Buzet, Oprtalj, Motovun, Barban, Bale, Vodnjan i Pula. Svi su ovi statuti sastavljeni tuđim, latinskim jezikom, ili talijanskim.

Međutim, ma koliko bili važni i zanimljivi nabrojani statuti, oni ne će biti predmet ove rasprave. Ovaj je rad ograničen na statute pisane našim hrvatskim jezikom, i to u prvom redu, na naše istarske statute: Statut vrbnički i pomalo cijeloga otoka Krka (koji će se navoditi kraticom Vr.) iz god. 1388.—1599., zatim Kastavski statut (K.) iz g. 1490. i Statut veprinački (Ve.) iz g. 1507. Izostavio sam

statut grada Mošćenica, jer ga namjeravam da prikažem, drugom prilikom, u posebnom članku.

Pored pomenuta tri statuta iz Istre (u širem smislu) uzeo sam u obzir još Zakon vinodolski (Vi.) iz g. 1288. i Trsatski statut (T.) iz 1640. g., jer i ova dva statuta čine zajedno s tri naša istarska statuta jednu organsku cjelinu: svi oni pripadaju jednoj istoj skupini sjeverno-čakavskoga narječja: svi su ti gradići — u svoje vrijeme — bili više manje u vlasti istih zemaljskih gospodara; svi se oni, u mnogome, poklapaju i svojim sadržajem i oblikom; svi su oni zbirke propisa-zakona s područja »samonikle hrvatske općine«, te se upravljala po ustanovama staroga hrvatskoga prava; oni čine »jedinstveno hrvatsko pravno područje«. »Među ovakve pisane pravne propise spadaju u prvom redu i sam Zakon vinodolski, pa statut otoka Krka, Statut grada Kastva, Statut veprinački, Statut trsatski te Statut mošćenički... U red ovih statuta i zakona spada i Statut grada Rijeke od 1530., koji svoje pravne propise temelji u znatnom dijelu na starohrvatskom narodnom pravu poput ostalih statuta i zakona, s kojima on čini harmoničnu cjelinu povezujući općine i gradove Hrv. Primorja s općinama i gradovima kraškog područja Istre u jedinstveno hrvatsko pravno područje«. (Herkov, Statut grada Rijeke str. 45. i 46.); svi ovi zakonici i statuti predstavljaju jedan tip (Kostrenčić, Statuti istarskih gradova i otoka, str. 541).

Naši statuti, i oni pisani tuđim jezicima, i oni našim jezikom sastavljeni, imaju golemo kulturno-historično značenje. Oni su živa svjedočanstva naše i rane pismenosti i stare naše prosvijećenosti; oni su nepresušan izvor, iz kojega crpemo znanja o svekolikom životu, domaćem i javnom, naših preda u dugu razdoblju vremena od malone pet stoljeća; osim toga, naši hrvatski statuti dokaz su visoke narodne svijesti naših pradjedova; iz njih saznajemo, kako su se naši stari u svojim općinama borili za svoja prava i odolijevali premoći strane kulture. I na kraju, hrvatski nam statuti pružaju vrlo bogatu građu za proučavanje našega jezika. Ovi su statuti pisani čistim hrvatskim narodnim govorom; oni su rijedak primjer prave naše narodne proze, pune narodne jednostavnosti.

Neke strane naših statuta već su osvijetljene s različitih gledišta. Dosta je učinjeno, ali još treba mnogo da se uradi. I nema sumnje, da će taj posao stručnjaci nastaviti, jer su naši statuti vrlo zahvalno polje rada. Ja ću u ovoj radnji pokušati da iznesem samo ono, što nam ovi starohrvatski statuti pružaju u jezičnom pogledu.

Naši hrvatski statuti nastali su i važili jednim dijelom na tlu današnjega liburnijskoga teritorija Istre (područje između Voloskoga, doline Rječine, Lisine, Učke i Sisola), zatim na otoku Krku, od 12.—15. stolj. kulturnom središtu svega hrvatskoga življa, a od 1822. g. do talijanske okupacije (1918.) i politički sastavnom dijelu markgrofije Istre, te u susjednom Hrv. Primorju, u Vinodolu, u nekadašnjoj Vinodolskoj županiji (u kraju od Rječine do Senja), a to je »onaj kraj, gdje su se od cijele istočne obale Jadrana jedino na ovom obal-

nom pojasu gradski statuti izdavali hrvatski i pisali domaćim glagoljskim pismom (Mošćenički, Vinodolski, Kastavski ...« — Hauptmann, Rijeka str. 14.).

Sav je ovaj opisani prostor od davnine (VI. st.) nastanjen Hrvatima. Tu su Hrvati starosjedioci; oni su, uprkos svim teškoćama, u svojoj burnoj prošlosti, sve do današnjega dana, pored ostaloga, i u svom jeziku sačuvali najviše starinskih elemenata, i u glasovima, i u oblicima, i u naglasku. Stanovnici pomenutih krajeva su čakavci; njihov je jezik slavistika svrstala u sjevernu skupinu čakavskoga narječja.

Jezik naših statuta malo je poznat. Prvi je Rački nabacio misao, da bi trebalo da se naši statuti temeljito ispitaju s te strane. U izdanju Vinodolskoga zakona (Monumenta hist. jur. Slavorum meridionalium IV.) Dr. Fr. Rački veli: »Budi dovoljno napomenuti ovu moju sumnju o izvornom jeziku Vinodolskog zakona, da se pitanje pobliže istražuje (o. c. str. VI.)«. Ali su, i pored te umjesne primjedbe, naši hrvatski pisani statuti dugo ostali pokriveni prašinom zaboravi, premda je bila i te kako potrebna analiza i kritika njihovih tekstova za bolje razumijevanje pojedinih mjesta, iako se moglo očekivati, da će se baš tu otkriti važni procesi, kroz koje je naš jezik prolazio u toku dugih vjekova.

Vinodolski zakon je zbornik zakona, koji su bili na snazi u nekadašnjem Vinodolu. Pod Vinodolom razumijeva se danas kraj između Križišća i Ledenica, te zaprema, otprilike, bivše političke kotare Crikvenicu i Novi. Stari se Vinodol sterao dalje: od rimske Tarsatike do Senije, od Rječine do Senja. Vinodol je nekad, u doba, kada su se Hrvati spustili u ove krajeve, bio hrv. knežija ili županija (županije su bile, po zakonima hrv. kraljevstva, gotovo neodvisne od kralja). To je bio savez slobodnih seoskih općina, koji su sačinjavale općine: Novi, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik. Tu je županiju kralj Andrija II. (1225. g.) darovao krčkim knezovima, koji su je držali do 1577. god. Poslije smrti Stjepana Frankopana Ozaljskoga Vinodol je došao u vlast Zrinjskih, koji su ostali gospodari do 1671. Po izumrću njihovu Vinodol je, do burne 1848. g., kada je pripao Hrvatskoj, bio dio zemalja sv. ugarske krune, i austrijskog Primorja, i Severinske županije, bio je Ugarsko Primorje (nekada okrug riječki, bakarski i vinodolski), pa opet dio francuske odnosno austrijske Ilirije, i napokon (1822.—1848.) sastavni dio Riječkoga gubernija.

Od svih hrvatskih statuta Vinodolski zakonik bio je najviše proučavan. Ovaj je zakonik sastavljen 1288. god., kada se u Novom Gradu 6. siječnja, skupiše izabranici vinodolski, »da bi vse dobre stare iskušane zakone u Vinodol činili položiti u pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svoih otac i ded.« Taj je zakon trebao da uredi odnos, koji je nastao, kada je Vinodol došao u kmetsku zavisnost krčkih knezova. Na tom je zboru prvaka bilo izrađeno devet izvornih primjeraka ovoga zakona, ali nije od njih spa-

sen ni jedan. Došao je do nas tek prijepis zakonika iz druge pol. 16. v., koji se do 1851. g. nalazio u arhivu kaptola u Novome. Sada se čuva u Sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pod sign. R 4080, a u arhivu Jugosl. akad. postoje dva prijepisa njegova latinicom iz 17. odn. 19. v. Vi. je prvi put izdao 1843. Antun Mažuranić u zagrebačkom »Kolu« sv. 3, latinicom. Po ovom izdanju ovaj se zakonik proučavao (H. Jireček: Svod zákonů slovanských, Praha, 1880.), preštampavao (Čtenija v imper. obščestvu istorii i drevnostej, Moskva, 1846. IV) i prevodio (Maciejewski: Hist. prawodawstw slow. Wyd. III. W Warszawie, t. VI.). God. 1878. izdalo je »Obščestvo ljubitelej drevnej pismьnosti« ovaj zakonik kao 15. sv. svojih edicija. Izdanje je priredila A. M. Evreinova. Potpuno je njegovo izdanje priredio, preveo na ruski, bogato komentirao i providio mnogim prilozima V. Jagić (Zakon Vinodol'skij Podlinnyj tekst s russkim perevodom, kritičeskimi zamečanijami i objasnenijami. SPb. 1880. Izd. Obščestva ljubit. dr. pis'm. No. 54.). Kritičko je izdanje ono Jugoslav. akad. u zbirci Monumenta hist-jur. IV., Zagreb, 1890. God. 1912. objelodanio je R. Strohal isti zakon u Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu latinicom s kratkim uvodom i bilješkama. G. 1923. u lat. transkripciji izdao je Vinodolski zakon Marko Kostrenčić (Rad Jugoslav. akad. 227/99 — 1923.), najbolji poznavalac naše stare povijesno-pravne nauke. Pored opširne rasprave o zakonu ima i njegov »prijevod« na naš današnji hrvatski jezik. Najnovije izdanje je ono Dra Miha Barade u djelu: Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu. Zagreb, 1952. Jugoslav. akad. Tu ima, na str. 93—133, tekst Vinodolskoga zakona s hrvatskim prijevodom i bilješkama.

Statut vrbnički zbirka je odredaba, koje su imale zakonsku snagu na području grada Vrbnika i, pomalo, na cijelom otoku Krku.

Vrbnik na Krku, nasuprot Novome Vinodolu, na klisuri nad morem, jedan je od gradića starodrevne hrvatske župe, velike hrv. upravne jedinice, koja je bila podvrgnuta vlasti knezova odn. banova na susjednomu hrvatskom kopnu. U tu su župu, koja je nastala rano, već u doba dolaska Hrvata u ovaj kraj, spadali čitav otok Krk sa župnim gradovima: Omišljem, Dobrinjom, Vrbnikom, Baškom i kasnije osnovanom Dubašnicom. Drugim riječima, tu su župu sačinjavali sav otok osim grada Krka, u koji su se bili, pred Hrvatima, povukli ostaci romanskih stanovnika s čitavoga otoka.

U svojoj dugoj povijesti otok je Krk doživio mnoge peripetije. Pored domaćih vladara (knezova, banova i kraljeva), njime su gospodovali i Rim, i Bizant, i Mlečani, i Madžari, i Nijemci, i Francuzi, i Talijani, ali su Krčani uvijek ostali vjerni svome rodu i imenu.

Vrbnički statut ide među naše najstarije spomenike te vrste na narodnom jeziku. Statut nije nastao odjedamput; on je sklop starinskih ustanova, koje imaju svoj korijen u običajnom narodnom pravu, i odredaba, koje su nastale kasnije kao plod novih vremena

i prilika, u koje je otok Krk došao. Statut počinje g. 1388. To je najstariji dio statuta, koji sadrži ostatke zakona, koji su stvarani pod knezovima krčkim od prve pol. 12. st. pa gotovo do kraja 15. v. Ovaj dio ima uvod i 31 član (kapitul), kojima su 1411. i 1443. dodata 3 nova čl., a 1470. g. još novih 9 čl. s uvodom. Drugi su dio zakoni donijeti za mletačke okupacije (poč. od 1483. g.) i umetnuti u stari statut, odn. dodati njemu, te sežu do 1599. god.

Otok je Krk bio dugo (12.—15. v.) kulturno središte svih Hrvata, kroz vjekove bio je žarište hrvatske književnosti i prosvjete. Odatle se širila hrvatska glagoljska knjiga, i sa susjednoga Primorja, na sve strane: u Dalmaciju i Dubrovnik, u Hrvatsku preko Velebita, u Bosnu, u Slovensko Primorje, Kranjsku i Štajersku. Utjecaj Krka osjetio se još i dalje, te je, prešavši uske granice Hrvatske, dopro ća do daleke bratske Češke i Poljske. Otok je Krk, tamo od biskupa Zdede pa sve do dana današnjega, rasadnik i branitelj naše časne starine, glagoljice, glagoljske knjige i slavenskoga bogoslužja, te mu pripada jedno od najčasnijih mjesta u političkom i povijesnom životu ne samo Hrvatske i Jugoslavije, nego i svih slavenskih naroda.

Među svim gradićima na Krku, Vrbnik je odigrao ne baš neznatnu ulogu, naročito na prosvjetno-kulturnom polju. »Grad je Vrbnik bio, ako ne kolijevkom hrvatske glagoljske umjetne knjige, a ono svakako vrlo znamenitim ognjištem i hrvatske prosvjete i stare hrvatske prosvjete i stare hrvatske glagoljske knjige.« Vrbnik je i do danas — možda najbolje od svih krajeva na Krku, sačuvao u životu, običajima i u jeziku najviše arhaičnosti.

Vrbnički je statut poznat po prijepisu, što ga je učinio 1526. g. pop Grgur na molbu vrbničkih sudaca, s karte bumbažine na pergamenu. Statut je izdat prvi put (1852.) latinicom, sa snimkom prvoga lista u Kukuljevićevu Arhivu za pov. jugoslav. II. Isti je statut izašao u Petrogradu (1888.) u izdanju prije pomenutoga ruskoga društva u ćirilskoj i latinskoj transkripciji. Izdanje je priredila A. M. Evreinova, a uvod je napisao V. Jagić. God. 1890. izdala je statut Jugoslav. akad. u Zagrebu.

Kastavski statut je uređivao javne i privatne odnose na području općine i grada Kastva.

Kastav-grad diže se ponad mora, na brijegu (377 m), između Rijeke i Voloskoga. Prošlost je njegova vrlo burna. U stara vremena bio je Kastav sjedište »javno poveljenoga grada i općine kastavske (publice privilegiatae civitatis et comunitatis Castuanae)« i cijele gospoštije (kapetanije) kastavske, kojoj su pripadale i općine Vepriňac i Mošćenice, a uključeno je bilo i Volosko, pa od 1450.—1637. Podbreg, dio Rijeke (današnja Drenova, Plase i Rečica). O postanku njegovu ne znamo ništa stalno. Tamna je i povijest njegova u prvom tisućljeću našega vremena. Kao i dobar dio Istre (do Raše), i Kastav i kastavština priznavali su vrhovnu vlast hrvatskih knezova odn. kraljeva naše narodne krvi, a od 1102. vlast ugar.-

hrvatskih kraljeva. Poslije toga je Kastav često mijenjao gospodare. Tu su gospodovali najprije — čini se — puljski biskupi, i to ne samo kao duhovni gospodari, zatim oglajski patrijarh, koji je grad Kastav skupa s Mošćenicama, Veprincem i Rijekom dao u feud knezovima Devinskim (po kaštelu Devin-Duino Tybein kod Trsta), pa 1399. g. njemački plemići Walsee (u starim istarskim ispravama »knezi od Favalić). Kasnije, za vlade Fridriha III., ovaj je kraj došao u posjed avstrijske kuće. U ime avstrijskih nadvojvoda Kastvom su vladali razni plemići kao njihovi feudalni namjesnici-kapetani (koji su imali u svojim rukama vojnu, upravnu i sudsku vlast). To su bili od reda tuđinci; razni Raunachari, Raubari, Schronzi, Wagensbergi, Thonhauzeni i t. d. Potom je Kastav dopro u ruke riječkih isusovaca. Nakon ukinuća njihova reda (1773.), kastavska je gospoštija potpala pod drž. komoru (pod vrhovnu upravu drž. prihoda), od koje ju je kupio (1784. g.) francuski vitez Ivan Thierry. Za vlade Francuza u našim stranama (1809.—1814.) Kastav i kastavština bili su dio Ilirskoga kraljevstva. God. 1843. kupio je Kastav barun Đuro Vranjicany-Dobrinović. 1848. g. proglašena je u bivšoj Austro-Ugarskoj sloboda zemljišta i Kastav prestaje biti gospoštija. God. 1825. Kastav je od uprave Kranjske pripojen pokrajini Istri, te je ostao u njezinu sklopu sve do Rapala, kada je, od sve Istre, jedini pripao Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.

Kastav, Veprinac i Mošćenice bile su tri velike općine, koje su sačinjavale jednu zajednicu, a koje su uživale znatne sloboštine i prava... »Cijelu su zemlju posjedovali ili privatnici ili općina, i to općinska zemlja nije bila vlasteoska nego posve općinska ili skupna. Teritorijalni gospodar je bila samo općina, a gospoštija je bila neki vrhovni gospodar i osim svoje posebne zemlje, vlasteoska imala je samo neku desetinu i neka podavanja od općine kastavske, veprinačke i mošćeničke, a nipošto od pojedinih seljaka...« (Marjanović M., o. c. str. 14—15). U znak priznavanja vrhovne vlasti cijela je kastavština skupa s Veprincem i Mošćenicama plaćala svojim feudalnim gospodarima oko 500 forinti u ime kmetskoga poreza (contributiones rusticales), a narod je općini davao desetinu od nekih priroda (žito, vino, jaganjci, kozlići). Dr. Matko Laginja, jedan od istarskih prvoboraca, koji je kao rođeni Kastavac proučio Kastavski statut, kaže na jednome mjestu, u pogledu pravnoga položaja naših starih istarskih općina, ovo: »Kastavšćina, Mošćenice i Veprinac nisu bile gospoštije po nemačkom načinu, gde je gospodar mogao naseljavati puk, prodavati i darivati zemlje. Gospodar svega, što nije bilo u vlasti pojedinim općinarom, bila je općina, a ne gospoštija. Gospoštija imala je samo desetinu od nekih priroda i neko godišnje podavanje od općine za spoznavanje vrhovnoga gospodstva. To je temeljna razlika gospoštija gde je stanovao čist puk, kao ovuda. Latini su imali svoje municipije, t. j. gradske slobodne općine, Nemci su imali gospoštije, gde seljak nije bio gospodar svoje zemlje. Hrvati su imali svoje velike općine, kojih je ustav naličio onomu

talijanskih gradova, ali se opet razlikovao od njega u mnogočem. Jakost trih jedinstvenih općina, kastavske, mošćeničke i veprinačke bila je tolika, da još slavna kraljica Marija Terezija posebice spominje, uz Marku Slovinsku i Knežiju Pazinsku, takogjer rečene: komune kastavske. Teritorijalni gospodar bila je, dakle općina. Ona je imala i svoju zakonodavnu vlast.« (Dr M. Laginja: o. c. str. 88—89.). Kastavcima je njihove sloboštine, stare pravice, »stari zakon« potvrdio carskim patentom i car Josip I. (26. II. 1707.). Gospoštijom kastavskom upravljao je kapetan, koji je bio ne samo upravitelj gospodskih dobara, već i visoki povjerenik — predstavnik vlasti, sudac, pomorska vlast. Ti su kapetani — na žalost — gotovo svi bili stranci; domaći je bio sin Juraj Vlah (1738.—1772.), »kapitan Kastva, Mošćenic, Veprinca i Podbrega (Podbreg je bio dio riječkoga posjeda od Rečica na moru do Grohova, koji je pripadao sve do potkraj 18. st. kastavskoj gospoštiji).

Stanovnici područja, na kojemu je važio Kastavski statut, nisu živjeli u obilju, jer to nije bogat kraj, ali su ljudi, prema tadašnjim prilikama, živjeli prilično dobro, jer su uživali mnogo više slobode negoli njihovi sunarodnjaci, koji su stenjali pod vlašću mletačke sinjorije. Kastavci su ljubomorno čuvali svoja prava, stečena borbom i upornošću svojih predaka, i više puta dali oduška svojemu nezadovoljstvu, i ustajali protiv gospode odn. njihovih predstavnika, koji su pokušavali da okrnje njihova prava (prvi put su ustali 1635. g., pa 1637.), a u buni od god. 1666. bio je kapetan Fran Morelli, navodno Riječanin, od razjarenoga mnoštva uhvaćen, ubit i bačen u lokvu ispred crkve sv. Trojice u Gradu. Tom su se prilikom Kastavci junački ponijeli; bili su složni i nepokolebljivi, te nisu kolovođe ovoga narodnog ustanka nikada bile pohvatane. Na sva navaljivanja istražnih vlasti, da otkriju ubice kapetanove, Kastavci su svi kao jedan odgovarali, navodno, ovako: »Ubili smo ga ja, i moj brat, i mojga brata brat, i sudac Kinkela, i si do vragu tega, i još ga je stara Mare s preslicun v . . t badnula.« Do g. 1918. Kastav i kastavština bili su tek »ostatak nekadašnje slave«, općina sastavljena od 32 županije ili porezne općine s više ili manje sela i zaselaka. To je bio prostor, koji su zatvarale, uglavnom, međe općina Rijeke, Grobnika, Lanišća, Veprinca i Voloskoga.

Kastavski statut nastao je god. 1490., kada su, po izumrću loze Devinskih knezova, kastavskom gospoštijom zagospodarili plemići Walsee. Tada su Kastavci, pobojavši se novih gospodara i njihove sile, popisali svoja stara prava i dužnosti, kazne i neke druge ustanove. Izvornik kastavskoga statuta, koji je zacijelo bio pisan glagoljicom, nije došao do nas. Ali je još g. 1759. postojao njegov prijepis latinicom. Iz ovoga prijepisa statut je prepisan »izmed starih knig, ke se nahajaju u armariće u lože komunskoj, pod zapovedjum presvetloga gosp. kapitana ovega grada i giurisdizione Jurja Vlaha i gospode sudac Andrija Pobra i Iv. Baćića po ruke mane Giambatiste Tomičića kancelira ove kapitanije leta 1759.«, a prema ovome je

prijepis iz g. 1845. M. Sabljaka, koji se i jedini čuva u Jugosl. akademiji u Zagrebu.

Statut ima zapravo tri dijela, jer su prvotnome statutu od 1490. god. naknadno (1546.—1614.) dodati neki kapituli (članci) i (1647.—1652.) još neke nove odredbe.

Kastavski je statut izdat prvi put u zadarskom listu »Pravo« od Dra Matka Laginje, zatim ga je nepotpuno objelodanio 1881. g., zajedno sa Statutom veprinačkim, M. Vladimirskij-Budanov pod naslovom: »Neizdanye zakony jugozapadnih 'Slavjan' u Žurnalu minist. narodnago prosveščenija « 214. Znatno je bolje izdanje F. Račkoga u Monumenta IV. (1890). God. 1910. Kastavski statut je tiskao R. Strohal u Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu, a 1907. štampan je cio Tomičićev prijepis u Izvješću kastavskih škola.

Veprinački statut je određivao odnose stanovnika prema feudalnom gospodinu, odn. prema općini veprinačkoj, koja je s Kastvom i Mošćenicama sačinjavala kastavsku gospoštiju. Veprinac je danas (od 1814. g.) mala samostalna općina, koja graniči s općinskom šumom kastavskom i s općinama Volosko-Opatija i Ika, te leži na obronku Učke u visini od 519 m, odakle puca divan pogled na čitav Kvarner. Nekada se veprinačka općina protezala mnogo dalje. Gradić je Veprinac vrlo star, ali se spominje tek 1374. g. Počeci mu sežu, po svoj prilici, još u prethistoričko doba. To zaključuju neki arheolozi po zidu oko župne crkve, koji je, navodno, podignut na temeljima jedne prethistorijske gradine (kaštelira). Sudbina Veprinca tijesno je povezana s onom Kastva, te i za nj vrijedi, manje više, ono, što je rečeno o prošlosti Kastva i kastavske gospoštije.

Statut veprinački je sastavljen glagoljicom g. 1507., ali su zakonske odredbe njegove svakako mnogo starije, kao što su općenito zakoni svih naših statuta stariji negoli je vrijeme, kada su oni bili zapisani. Te godine sastali su se u Veprincu »poštovani i razumni muži«, koji su, poslije savjetovanja, naredili općinskom kancelaru, da zapiše »stare zakone ki esu vazda bili držani u tom počtovanom gradu Veprincu, i da budu i za naprida držani, i da se vazda v pisme naidu.« Za osnov Veprinačkom statutu, a po svoj prilici i svima već pomenutim zakoničima i statutima, poslužio je Zakon Vinodolski. Nađen je među raznim spisima iz Mošćenica i Boljuna iz 16. i 17. v. Čuva se u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu zajedno sa zapisnicima veprinačkog suda i prijepisom statuta iz izvornika, što ga je sačinio 1851. g. svećenik Jakov Volčić. Po ovom ga je prijepisu izdao g. 1881. skupa s Kastavskim statutom, već pomenuti M. Vladimirskij-Budanov u 214 sv. »Žurnala nar. prosveščenija«. Kasnija su izdanja Račkoga u Monumenta IV. (1890.) te ono Strohalovo u Mjesečniku Pravničkoga društva u Zagrebu, 1910. god.

Trsatski statut ustanovljuje zakone u Trsatu, ubavom gradiću nad Sušakom, na strmom brežuljku (74 m), koji je u prošlim vijekovima bio sijelo velike općine. U svojoj dugoj povijesti i Trsat je preživljavao sudbinu mnogih naših mjesta u Primorju. Nekadašnji

cvatući rimski municipij (Tarsatica), pošto se na njegovu tlu obredaše razni gospodari, Trsat je 1223. g. došao u vlast krčkih knezova (kasnije Frankopana), koji su njime vladali, gotovo bez prekida, sve do izumrća njihove loze. Tada je pripao avstrijskom drž. eraru. Zatim je bio dio Napoleonove Ilirije, a 1826. kupio ga je grof Laval Nugent, vojni zapovjednik Austr. Primorja, koji je stari kašteo trsatski restaurirao i uredio. Posljednja vlasnica trsatskoga grada, grofica Nugent, na Trsatu, Sušaku i Rijeci poznata kao »grofica trsatska«, umrla je slijepa i u najvećoj bijedi na Trsatu kratko pred II. svjetski rat.

Trsatski statut je nastao g. 1640. Sačuvan je u jednom rukopisu po prijepisu trsatskoga župnika J. Krizmanića ili Tomašića iz god. 1703. Čuva se u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, koja ga je prvi put izdala 1890. god. Talijanski prijevod zakonika izašao je 1886. g. (Julij Janković: Izvješće kr. vel. gimnazije riječke).

Najbolje je izdanje naših statuta ono u Monumenta historico-juridica IV., prema kome će biti i citati u ovoj radnji, i to latinicom, iako su Vi., Vr., i Ve. tiskani ćirilicom. Uz primjer prvi broj znači stranicu; broj u zagradi označava kapitul — članak; broj iza zagrade — ponekad — koliko puta.

Već je rečeno, svi su ovi naši statuti pisani hrvatskim jezikom. Kako je u krajevima, gdje su nastali, slovjensko bogoslužje cvalo, čovjek bi s pravom očekivao, da će u tim spomenicima naći i utjecaja crkveno-slovjenskoga jezika. Međutim je taj utjecaj tako neznatan, te ne možemo o njemu gotovo ni govoriti. Ovamo valja ubrojiti izraze: pročaja Vr. XXX (1483.) 163, (1498.) 163 (2), K. 191 (48), pa genitivne završetke na -go: najbližnago Vi. 7 (5), vsego Vr. (1388.) 147, kogo, ovaenago 148 (I), s(veta)go (1470.) 160 i možda nastavak -t u 3. l. sg. prez. u Vi. i K.

Mnogo je jači utjecaj tuđi, i to, nešto u jezičnom blagu, njemački, inače ponajviše romansko-talijanski, o čemu će biti govora u leksikografskom dijelu na kraju rasprave, ali već i na ovome mjestu moram naglasiti, da se ne ću upuštati u analizu tih riječi, jer nisam romanist.

Moramo se koji časak zadržati i na pravopisu, da istaknemo izvjesne crte našega staroga načina pisanja, koje se ogleda i u ovim spomenicima, iako su doprli do nas samo u kasnijim prijepisima, naročito u bilježenju pismena: *poluglas, jat, j, ł, ń, ć, šć.*

Već u 13. st. u hrvatskom jeziku *poluglas* je zamijenjen punim *a* Tako biva to i u našim statutima. Ve. uopće ne bilježi poluglasa; u Vi. se pisar svega dva puta »zabunio« i zapisao poluglas *Vь ime ... Vь vreme* Vi. 5; najkonzervativniji je u tom pogledu Vr. statut, i to naročito onaj njegov dio od god. 1388. I u Vr. je poluglas prešao u *a*, ali ga i bilježi, vrlo često na kraju riječi, rjeđe u sredini, ili je poluglas označen apostrofom: *ednь* Vr. 149 (2), *Vrbnikь* 166 (2), *kapitulь* 151 (15), *prietь* 163 (9), *ljudemь* 163 (1), *hotećь* 147, *kličućь, razumejućь* 148 (1), *kamikomь* 153 (20), *ihь* 141 (1), *prepisahь* 172

(15), *prisegь* 153 (20) 2, *damь* 158 (33), *dlž'n* 145, *d'n*, *sud'c* 146 (3), *prišl'l* 155, *pis'c* 157 (32), *grad'c* 159 (34), *počan'ši* 164 (3), *s'zvavše* 147 i još vrlo mnogo puta. Opširnije će biti govora o poluglasu kasnije u nauci o glasovima i oblicima. Stslov. je ě zadržan, ali se isti znak piše i za skupinu *je, ja*. Evo nekoliko primjera: *guvně 153 (19), vaně* 150 (14), *iměite* 148 (1), *komardě* 153 (19), *hlěba* 170 (9), *učestě Vi.* 18 (34), *prošćeně* 13 (33), *znameně* 15 (4), *poručastvě* Vr. 154 (21), *svedočastvě* 151 (14), *potverěni* Ve. 211 — *Kozčćiće* Vr. 159 (34), *siěl* 163 (8), *ěmce* Ve. 214 (26), *nahaěhu* 211. Dalje se ě kadšto piše za etimološko *e: svršeně (ak. pl.) Vi. 4, pisaně Ve. 212, dně 213 (9), jěi (njoj)* Vr. 148 (1); pa i mjesto etimološkoga *i: Dobrěnenina, Dobrěnan(i)n* 156 (30), *veleěk Ve.* 215 (27). Skupina je *je* reproducirana kako je to običajno u našim glagoljskim spomenicima; u početku riječi: *ednь* Vr. 149 (2), *eti* 162 (6), *esu* Ve. 221; u sredini riječi *prieti* Vi. 9 (16), *priet* 19 (55), *priet* Vr. 163 (1), *sie* 163 (8), *Lucie* 159, *naistariega, naimlaega* 164 (3), *svoem* 164 (2) i t. d. Ali nalazimo i *đerv : jeti* Vi. 21 (62), *evanjelje* 15 (42), *izšastjem* 21 (63), *zasedanje* 12 (30), *vspomenenje* 23 (77), *uvrijenji* Vr. 169 (7), *oružjem* 170 (8). I o ě bit će kasnije govora. Skupina *ji* na početku riječi dolazi redovito bez *j;* jedan put ima *iih* Vr. 148 (1), koji valja čitati *jih*. Ji u sredini i na kraju riječi nije čest slučaj: *ničji* Vi. 21 (62), *uvrijenji* Vr. 169 (7). Ova se skupina u sredini i na kraju riječi označava običnim *i: opatii* Vr. 159, *biskupii* Vi. 10 (23), *stariih* 164 (3), *oficii* 166 (7). Dolazi i samo *j: imij* Vi. 20, *imij, nimij* Vr. 172 (15), ali i: *jei* Vr. 148 (1), *imei* 165 (3), *vapii* Vi. 10 (23), *vapai* 8 (8), *tai* 9 (11), *znaiti* 15 (45), *naibole* 22 (68) i t. d. Skupina *ju* izražena je obično ligaturom ю: *svoju* Vi. 17 (49), *zlamenaju* Vr. 160, *Jurši* 169 (1), *imaju* Ve. 215 (27), *Jurevi* 214 (26) — ali i s pomoću *đerva: izšastju* Vi. 116 (26), *ričju* 23 (74), *apelacijun* Vr. 173 (13).

Ļ ń. Ova dva slova dolaze u statutima redovno kao *l, n: zgublaju* Vi. 20 (57), *vola* 8 (8), *vole, skupleni, safkupleni* Vr. 172 (16), ali *sakupljeni* 171 (13), *stavlen* 151 (14), *voli* Vi. 11 (27), *zemlu* 14 (36), *nedilu* Vr. 146 (3), *ludi* 170 (8), *vzemluć* Ve. 214 (21), *obaritelnika* Vi. 9 (17) i t. d. — ali: *polji* Vi. 8 (10), *poje* Vr. 147 (5), *ljudi (ju =) ljudem* 163 (1), *Vlkona* Vi. 5, *nemu* 23 (74), *Zasvitnak* Vr. 158 (34), *činena* 148 (1), *nem* Ve. 213 (18), *rubani* Vi. 22 (66), *nimi* Vr. 156 (31) *s nu* Vi. 19 (56) 2, *š nju (ju =)* Vr. 152 (17) — ali: *zasedanje* Vi. 12 (30), *vspomenje* 23 (77), *požganje* 21 (62), *stvorenju* 22 (66), *uvrijenji* Vr. 169 (7), *poštenji* (8) itd.

Stslov. *šta* dolazi za ć i šć, ali i za *št* (= *čt*) i sekundarno *st: veće, najveće Vi.* 16 (48), *živućim* 24, *ukazujućemu* 18 (53), *već, veće* Vr. 171 (14), *pasuć, vzemluć* Ve. 214 (21), *pamećaše* 211 — ali: *mašćeni* Vi. 12 (29), *Bergonišći* Vr. 172 (15), *Baščane* 161 (2), — *ništar* Vi. 7 (5), *ništar* Vr. 148 (1), *poštenji* 169 (8), *poštovani, štana* 172 (16) i *kaštelov* 166 (7), *tištament* 171 (14), gdje je u oba slučaja *št = st* i t. d.

Statuti K. i T. upotrebljavaju, uglavnom, stariji talijanski pravopis.

Malo možemo da kažemo o naglasku i količini slogova, jer naši statuti, kao ni većina starih spomenika, ne bilježe naglaska. Jamačno ne znači ništa, što nalazimo nekoliko puta u Vr. i K. podvostručen suglasnik.

Upotrebljena literatura:

Barada Miho: Hrv. vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zak. Zagreb, 1952.

Baudouin de Courtenay: Der Dialekt von Cirkno. Arch. f. sl. Phil. VII.—VIII.

Belić A.: Zametki po čakavskimъ govoramъ. Izvěstija, Petrograd XIV./1909.

Fancev F.: Jezik hrv. protest. pisaca 16. v. Rad Jugoslav. akad. 212.

Hauptmann F.: Rijeka, Zagreb, 1951.

Herkov Zl.: Statut grada Rijeke, Zagreb, 1948.

Jagić V.: Zur Frage über den Übergang des silbenbildenden *l* in *u*. Arch. f. slav. Ph. IV./1880.

Die Umlauterscheinung bei den Vokalen *e, ě, ę* in den slav. Sprachen. Arch. VI./1882.

Jakubinskij L.: Die Vertretung des urslav. jat im Čakavischen. Zeitschrift f. slav. Phil. I. Leipzig, 1925.

Kostrenčić M.: Vinodolski zak. Rad Jugoslav. akad. 227.

Statuti istarskih gradova i otoka, Zagreb, Savremenik, 1919.

Kušar M.: Rapski dijalekat. Rad Jugosl. akad. 118.

Laginja M.: Kastav grad i općina. Trst, 1889.

Marjanović M.: Kastav, Veliki Ćiril-Metodski koledar, 1908. Zagreb.

Meyer K. H.: Beiträge zum Čakavischen II. Zur Mundart von Njivice auf Krk (Veglia). Arch. f. sl. Ph. XL/1926.

Miklošič F.: Vergleichende Gram. d. slav. Sprachen. I. Lautlehre. Wien, 1852.

Milčetić I.: Čakavština kvarnerskih otoka. Rad Jugosl. akad. 12.

Monumenta hist.-juridica ... IV. Zagreb, 1890.

Notarska knjiga Iv. Stašića. Starosl. akad., Krk, 1911.

Oblak V.: Der Dialekt von Lastovo. Arch. XVI./1894.

Zum silbenbildenden *l* im Slavischen. Arch. XVI., 1894.

Razvod istarski. Zagreb, 1852. Arhiv za pov. jugosl. II. odn. Kirac L.: Crtice iz istarske pov. Zagreb, 1946.

Rešetar M.: Primorski lekcionari 15. v. Rad Jugosl. akad. 134. i 136.

Die ragusanischen Urkunden des 13.-15. Jahrh. Arch. XVI.—XVII.

Ribarić J.: Razmeštaj južnoslov. dijalekata na poluostrvu Istri. Srp. akad. Srpski dijalektološki zbornik 9. Beograd, 1940.

Strohal R.: Osobine današnjega riječkoga dijalekta. Rad Jugosl. ak. 124.

Dijalekt grada Vrbnika na otoku Krku u prošlim vijekovima upoređen s današnjim. Rad Jugosl. akad. 199.

Vrana J.: Hrvatskoglagoljski blagdanar. Rad Jugosl. akad. 285.
Zima L.: Nekoje, većinom sintaktične razlike, između čak. kajk. i štok. Zagreb, 1887. (Djela Jugosl. akad. 7.)
Zgrablić M.: Čakavski dijalekt Sv. Ivana i Pavla. Pula 1905.

Osim toga, u tekstu, tu i tamo, navodim po koje djelo.

I. VOKALIZAM

§ 1. Vokal *a*

Svi naši statuti imaju za stslov. poluglas refleks *a*. U Vi. nalazimo samo dva puta poluglas, a u Vr. poluglas je prešao u *a*, ili ima *poluglas*, osobito na kraju riječi (rjeđe u sredini), ili je poluglas označen apostrofom. Najkonzervativniji je u bilježenju poluglasa, a i inače, dio statuta Vr. od 1388. god. Čudne li nedosljednosti! S pravom se pitamo: Možda nisu u Vrbniku jednolično izgovarali poluglas kao *a* u doba, kada je statut nastao, ili su ga možda inače izgovarali? Sumnja je opravdana s tim više, što nalazimo još danas na Kvarnerskim otocima za stslov. poluglas u dugu slogu uvijek *a*, ali u kratkom *e* ili *o* (Milčetić, o. c. str. 101 i 102). Moguće je, da su na pr. u: *dobit'k, dlž'n* Vr. 145, *nied'n, sud'c* 146 (3) *d'n* 147 (6), *priš'l* 155 (27), *Živ'c* 156 (31), *pis'c* 157 (32), *grad'c* 159 (34) i t. d. izgovarali *a*, pa bi ovo bio samo ostatak staroga načina pisanja. Međutim, nije isključeno, da nisu izgovarali i poluglas, kako to još i danas biva u nekim zetskim narječjima. I napokon, tko kaže, da nisu za poluglas izgovarali i neki treći glas, glas *e*, koji i danas nalazimo u Vrbniku u kratku slogu? Na žalost, nema ni jednoga primjera refleksa *e* za poluglas, ali nalazimo mnogo primjera s refleksom *a*.

Iz ovoga može da se zaključi, da je i u Vr. poluglas prešao u *a*, a današnji njegov refleks na Kvarnerskim otocima u kratku slogu *e* ili *o* razvio se tek kasnije, negdje na kraju 16. ili u prvoj polovici 17. stoljeća.

Već u 15. st. nalazimo, doduše, u geografskom imenu *Orlъc* oblik *Orlec* i *Orloc (Oblak*, o. c. str. 175.), ali su ovi primjeri nepouzdani, jer ne dolaze u izvornim poveljama; inače sličnih primjera s otoka Krka nema u izvornim spomenicima.

Prve primjere za izgovor stslov. poluglasa na otoku Krku, i to naročito u Vrbniku, u kratku slogu kao *e* nalazim u Glagoljskoj notarskoj knjizi I. Stašića iz god. 1638.—1663. Najstariji je primjer: *če* (1638.) 10 (4) i mnogo puta kasnije (neko 367 puta!), ali *ča* (= nešto), dalje u: *čebar* 22 (32), 26 (40), *sem* (1640.) 41 (70), *menje, prišel* 45 (75), *voljen* 105 (199), *nemoćen* 131 (254) i dr. Uz ove nalazimo i pravilno *a*: *Kupac* 10 (4), *desetinac* 11 (6), *sam, jesam* 31 (51), *verbanskom* 42 (72); *vas* (totus) 45 (74); *manje* 46 (76); *prišal* 49 (25) i t. d.

§ 2. Sekundarno *a* nalazimo, gdje ga danas nema. Tako: *primisalja* Vi. 4; *Vrbanici* Vr. (1599.) 172 (16). Tu se *a* razvio možda radi lakšega izgovora. Dalje se naši statuti odvajaju od današnjega štok. govora: prema stsl. *kъdě* nalazimo: *kadi* Vi. 14 (38), 22 (69); K. 186 (33); *kade* K. 201 (72), Ve 215 (28), Tr. 224 (45), ali jedared i: *gdi* Vi. 7 (6); pa u dat. i lok. sg. lične zamjenice: *mani* Ve. 211., ali: *mne* Vi 22 (71); *po mni* Vr. (1599.) 172 (16); zatim u nastavku: -s'tvo *svidočastva* Vi. 8 (9 i dr.), *poručastva* Vr. 148 (1), *vdovičastvo* K. 189 (45). Prema štok. *mlin* nalazimo: u *malinice* K. 183 (13). I danas se govori samo *malin, malinar, malinica* u Liburniji i Rijeci.

§ 3. Prema stsl. *vъ-, vь-* danas ili ostaje *v* sa sekundarnim *a* ili *v* postaje *u* (redovito u štok., kod čakavaca, i sjev. i južnih, samo sporadično). Tako imamo u Vi: *vazme* 10 (23), *vapijut* 8 (7), *vapaj* 8 (8); V. *vazda* 164 (3); K. *vazet* 186 (32) i dr., ali i: *uzeti, zeti* 198 (66), *vavek* 198 (66); *vazda* Ve. 212 (1), *vazeli* 215 (31); *vapil* Tr. 219 (2), *vazet* 220 (13), *važgana* 223 (37) i t. d. Nema sumnje, da se u ovim primjerima isprvično razvio *a* pod utjecajem naglaska, a kasnije je to bivalo i pod utjecajem analogije.

§ 4. Prijedlog *vъ* glasi ili *v* ili *va*, ali nalazimo i *u* bez obzira na početno slovo riječi, koja je pred njim, bez obzira na akcenat i kvantitet. Tako imamo: *va vrime* Vi. 3; *va zli volji* 11 (27); *va vsakom* 23 (77), ali i: *va ulnici* 8 (8); *va osudu* 12 (30); *va inom* 22 (66) — *v osiku* 8 (8); *v kom* 12 (30); *v osudu* 14 (36); *v gradu* 14 (37); *v hram* 21 (62); — *u Vinodolu* 7 (5); *u njem* 8 (7); *u niednom* 22 (71) i t. d.

Vr. je i tu konzervativan. U njega nalazimo najobičnije *v*. To *v* može i nestati, ako nije naglašeno: *dovice* 170 (8), ili pred riječju, koja se počinje istim glasom: *pisati Vrbnikь* 160 (2); *(v) Vrbnici* 163 (2) i t. d. *Va* nalazimo u Vr. rijetko: *va vrime* 159., *va inom* 170 (8), *va njegov* 171 (14) i dva puta: *va v* (= *va ov*) *štatut* 163., 164 (2), *va Vrbnici* 172 (16) i u crkvenom izrazu: *va veki* 172 (15). Isto je tako rijedak *u*: *u ste Lucije v opatiji* 159.

K. ima *va dne* 183 (17), *va to* 186 (33), *va tom* 191 (49), *va Opatije* 193 (57); *va ovom* 194 (58) i t. d. *U* je dosta čest: *u gradu* 183 (18), *u noći* 184 (21); *udovicu* 185 (25); *u jednoj* (30); *u pržune* (31); *u mestu* 186 (32); *u dežele* 187 (34); *u Opatije* 188 (42).

Danas je u Kastvu prevladao *v, va*, a njihovi susjedi Opatijci govore čak: *va na Gopatiju* (= *u Opatiju*).

Ve. upotrebljava redovito *v*; *va* je rijedak: *va dne* 213 (9), *va njem* (18). Dolazi i *u*: *u leto* 212 (1).

Tr. ima dosljedno *u*, osim: *va dne* 219, *va* vinogradu 220 (13).

§ 5. Na kraju prijedloga naši statuti imaju rijetko *a*; ako ga imaju, dolazi osobito pred dvostrukim suglasnikom, ili kod prijedloga *s*, ako riječ, koja slijedi, počinje piskavim: *sa svoju* Vi. 17 (49), *sa ždrebcem* Vr. 165 (4), *sa vsim* 170 (10), *sa vsakim* Ve. 211, *za svim* (mjesto *sa*), Tr. 226 (63), ali i: *s sedmimi* Vi 7 (4), *s vsim* Vr. 162 (8).

Prijedlog *s* dolazi, gdje i danas, uz neznatne izuzetke. *S* prelazi često u *z*, ili ga nestaje pred riječju, koja počinje istim slovom: *samac imel samcem* Tr. 221 (18), a može postati i *š*, naročito, ako slijedi koji padež lične zamjenice za 3. l.: *š nju* Vr. 152. (17), *š njim* 156 (31).

Za prijedlog *k* nema što da se kaže. Osamljen stoji primjer: *so otcem* Vr. 163 (9). Uzimam to samo kao način pisanja. Ovakvih primjera u prijedloga *k* i *s* nalazimo više u Lekcionaru Ranjininu (Rešetar, o. c. str. 103.).

§ 6. Uglavnom se ovakovo *a* od poluglasa razvilo, kao i danas, i kod prijedloga, kada su sastavljeni s glagolom ili drugom kojom riječi: *sabranim* Vi. 6, *sagrešenih* 7 (3), *sažgi* 20 (59), *sakupljeno* Vr. 171 (13), *safkupljeni*, *izabrani* K. 198 (67), *sačtat* Ve. 214 (26), *izabrala* 215 (27) i t. d., ali: *izbrani* Vi. 4, *skupljeni* 6, *skazati* 20 (59), *zgrešenje* 7 (3), *izbrala* (25) i t. d.

U primjerima: *iziskal* Vi., *zibran* K. 206 (80) 2, *zibrat* 205 (79), Tr. 225 (55) imamo slučaj premetanja i miješanja prijedloga *iz* sa *z* (postao od *s*). Sumnjam, da bi tu *i* mogao biti refleksom poluglasa, kako to misle Miklošić (o. c. str. 399) i Fancev (o. c. str. 182). Jedan jedini put javlja se prijedlog *od* u obliku *odi*: *odignal* K. 184 (24). No ni tu ne će biti *i* refleks za poluglas, već obična analogija prema *iz* — *izi*: *od* — *odi*. Dva takva primjera navodi u već pomenutom Blagdanaru (o. c. str. 127) i prof. Vrana te kaže: »Kada bi u ovim primjerima stari poluvokal bio zamijenjen vokalom *i*, jamačno bi ova pojava došla do izražaja i u drugim prilikama te obuhvatila veći broj prijedloga.«

Jedared nalazim pored *smrt* — *smerti* Vi. 11 (27).

§ 7. Etimološko je *a* svugdje na mjestu, samo jednom u Vr. nalazim apostrof za takvo *a*: *z' maše* (mj. *iza*) Vr. 146 (3).

§ 8. Vokal o. Etimološko *o* nalazimo redovito, gdje i danas. Bez izuzetka dolazi *e* iza mekih suglasnika mjesto *o*. Od *o* može postati *u*: *jednuč* K. 190 (47). To biva u tuđim riječima: *Dunat* Vi. 5, *kuntentalo* Vr. 147, *kunfine* 188 (39), *ruvinu* 196 (63), *kuntent* 198 (66) i t. d. *O* se razvija od romanskoga *a*, ako nije naglašeno: *polači* Vi. 10 (21), *tovernar* 15 (43), *komardě* (tal. camarda = hram) 153 (19), *tovernu* K. 181 (3).

§ 9. Nazali *ą*, *ę*. Za stsl. nazale nalazimo u Hrvata već u dohistoričko doba *u*, *e*. U čakavaca dolazi prema stsl. *ę* iza palatalnih konsonanata *a*. To je *a* refleks za stsl. *ę* u južnih čakavaca iza palatala, a donekle i iza tvrdih konzonanata, u starije doba (u 15. v.) redoviti refleks (Rešetar, o. c. str. 106. i 107.). No već u toku 16. v. se ta osobina stala gubiti, pa danas nalazimo ovaj stari refleks samo tu i tamo, i to samo u nekim riječima. Dobro nam sačuvaše tu starinu, samo u glagola *ięti*, južni dalmatinski otoci Hvar i Vis. Na otoku Rabu dolazi i inače (Kušar, o. c. str. 3. i 4.). U sjevernih je čakavaca bila također raširena ova glasovna osobina (Vrana, o. c. str. 129.). Danas dolazi samo u nekoliko riječi u Rijeci u: *zajih*,

jacmik, jadro (Strohal, o. c. str. 105. i 106.), na Kvarnerskim otocima u: *jazik, žaja* (Milčetić, o. c. str. 104.), u Novom i na Krasici: *jašmik, zajik* (Belić, o. c. str. 109.) i (Leskien, Arch. V. str. 183.), u Žminju samo: *zajik* (Zgrablić, o. c. str. 8.), a tako i u Liburniji. U našim statutima nalazimo reflekse *u* za *ą*, *e* za *ę*, ali dolazi i *a* iza palatala. Tako u Vi.: *prijeti* 9 (16), *prijel* 10 (19), *jeti* 21 (62), ali *a* je običnije: *ěti* 7 (5), 12 (31), 22 (71), *ěme* 12 (29), 16 (49) i dr.; *ěto* 16 (49); *ěl* 18 (52); *ězika* 10 (18). Vr. ima *e* i *a*: *ěti* 148 (1), 168 (7), 169 (7), ali i: *jeti* 162 (6), *prijet* 163 (1), *začela* 154 (24), *počel* 158 (33). U K. imamo samo jedamput *a* u: *jaziki* K. 206 (80; Ve. ima redovito samo *e*, a u Tr. nalazimo jednom *a*: *čast* 221 (23), ali: *jezika* 221 (18); *jeli* (20), *jet* (21).

§ 10. Vokal *ě*. Za ovaj glas nalazimo u najstarijim hrv.-srpskim spomenicima refleks *e*, uz rjeđi *i*. Tako u našim latinicom pisanim poveljama iz 10.—12. vijeka. Po svoj prilici je pisarima tih povelja, koji nisu bili ljudi naše krvi nego Romani, ovaj glas zvučio kao *e*. Ali vjerojatno, taj glas nije bio čisti *e*, jer, kako bi se mogao od njega razviti čas *e*, čas *i*?

Uz običnu službu *ě* u glagoljskim spomenicima kao *ja* Vi. ima refleks *e*, i (u koliko ne nalazimo samo *ě*, ali i to se izgovaralo kao *e*, jer nalazimo *ě* i za etimološko *e*: *sveršeně* (ak. pl.) 4.; *znameně* (nom. sg.) 15 (4). *E* za *ě* ima u riječi: *leto* 3., 11 (26), 13 (33); zatim u prepoziciji *pred* 4, 10 (23), 14 (38), 16 (47), 23 (73), 24., ali samo: *naprida* 4., 18 (52), 20 (59), 24.

Dalje nalazimo samo refleks *e* u riječi: *vera* i koje su postale od nje (24 puta), pa u riječima: *onde* (14 puta), *svet* (= consilium) nekoliko puta; u: *mesto, celo* i *delo*.

S druge strane opet vidimo konzekventno *i* u riječi: *vrime* (4 puta), *crikav* i koje su postale od nje (11 puta), zatim u: *rič* (26 puta), pa u zamjenice: *niki* (37 puta), u osnovi: *zapověd-* (5 puta), *vridan* (6 puta), *kadi, gdi* (7 puta) i po nekoliko puta u riječima: *ditca, misec, človik, potriban, viditi*, u osnovi: *dě-, dim* (prez. od osn. *dě-*), *vi* (prez. od osn. *věd-*) i t. d.

Sad *e*, sad *i* nalazimo u riječi: *svedok* i postalim, onda u: *greh, imeti, cena, odrešiti, hteti*.

Uz ove obične reflekse dolazi jedared i refleks *a*: *osvan* (= *osvěn*) 14 (37), ako se ne radi o omaški prepisivača. Možda je to pučka analogija prema: *van*. Jedanput nalazimo i: *ie* u: *prie* 19 (55) od *prěždě*.

Poredimo li ove naše primjere s primjerima vinodolskih isprava 14. i 15. vijeka, pa i s današnjim dijalektom vinodolskim (Belić, o. c. 184.—186. i 200.—201.), uvjerit ćemo se, da je doista teško postaviti zakone, po kojima ćemo točno znati, kada moramo za stsl. *ě* da očekujemo refleks *e*, kada *i*. To su pokušali učiniti Jagić (Archiv VI. str. 94 i d.) i Leskien (Archiv V. 182 i dalje), ali bez uspjeha. To je mijenjanje između *e* — *i* utvrđeno tu od starine, te čovjek nije na čistu, koji od dva refleksa preotima maha. U morfologiji,

međutim, možemo s punom stalnošću kazati, da su ikavski završeci prevladali, pa danas u pomenutom vinodolskom govoru i ne ćemo naći drugoga nastavka osim nastavka *-i* u padežima, gdje je jednom stajao po pravilu *e* (*u imenica m. i sr. roda*). Nastavak je *-u* ostao jedino u imenica m. r. poslije prijedloga *po*: *po svitu, po gradu*, i *u*: *u miru*.

Vr. ima reflekse *e* — *i*, ali dolaze naizmjence već u najstarije doba. No opaža se prevlast refleksa *i*. Stoji tvrdnja, da su stanovnici otoka Krka danas pretežno ikavci, ali se ne mogu da složim s mišljenjem prof. Milčetića, »da je ikavski izgovor među sjev. čakavcima noviji pojav«. Štaviše, on drži, »da bi se to dalo dokazati potanjim istraživanjem ((o. c. str. 103)«. Za istarsko kopno mogla bi da važi ovakva tvrdnja, ali držim, da ne stoji, da je na Kvarnerskim otocima ikavština novija pojava. Barem nam to ne pokazuje vr. statut, a nadam se, da će nas potanje jezično istraživanje sjevernočakavskih spomenika uvjeriti, da je tu ikavština isto toliko stara, koliko i ekavština, samo je u jednom kraju, pod različitim okolnostima, prevladavao ekavski izgovor, a u drugom opet ikavski. Neka, uostalom, primjeri govore: (1362.) *les, povedati — viće, gdi, koli, sikuć* 145 (I), *meseca, pred — crikvu* 146 (2), (1367.) *pred — miseca, vićnici, crikvu, potriba, viće, imiti, nedilju* 146 (3); (1375) *meseca — vićnici;* (1388.) *pred — miseca, viće, ondi, bihu* 147 (6); (1388.) u ovom dijelu statuta prevlađuje refleks *e*. E voli u riječi: *svedok* i *imeti* (*uz imiti*), zatim u: *beseda, večnik, veće*. Refleks *i* je običniji u zamjenici *niki*, pa onda u *koli* (= *kolě*).

(1411.) *meseca, pred — vićnici, vićnik* 157 (32); *poseći, mesec — v nutri, naprida, godi, snig* 158 (33).

(1443.) *lesa — vićnici, naprida, sići* 158 (34); v *Drenih —Zasvitnjak, v Hrilini, kadi* 159 (34)

(1470.) *let — vrime* 159; *imej, imejte, leto — naprid* 160 (2); *susedi — neimite* 161 (4); *stirat* 161 (5).

(1476.) *pred, sled, deli — vićnici, viće, vićnikom, odrit, razdilit* 162 (6); *verovan, deli, del — imij, diliti* 162 (7).

(1477.) *vićnici* 162 (8); *mesec, dokle — sijal, sije, nima, vrime* 163 (8); *miseca, koli* 163 (9).

(1483.) *navestiti, smel* 163 (1).

(1484.) *navestiti — godi* 163 (2); *nigdere — nima* 164 (2).

(1497.) *meseca, dokle, imej — stariji, crikvi, imite, starijih, nikih, dokli, kadi, potribno* 164 (3), *potribuje, naprida* 163 (3).

(1498.) *naprida* 165 (4), *gori, misec, mriže* 166 (6); *pred — imite, svitle, svitloga* 166 (7); *niki* 167 (7); *preplašiti — svitloga, zapovidat* 168 (7); *niki, zapovidi, nimite* 169 (7); *pred — imite, imijući, doli, divu* 169 (8); *pred, besede, del — miril, čl(o)vika, potriboval, niku, imite, imit* 170 (8); *meru — godi* 170 (9); *pred — sići* 171 (2), *pred — godi* 171 (3); *triba, rizan, ondi* 171 (4).

(1544.) — *ondi* 171 (15); *del, leto — naprida, va viki, vrime* 172 (15).

(1599.) *let, del, pred — dive, miseca, imij, dokli, nimij* 172 (16).

Uz redovita ova dva refleksa nalazimo u Vr. jednom *ie: najprie* (1388.) 156 (30) i jednom *a* iza *j: najprič* (1498.) 165 (6), ali možda je to *a* ono isto, koje nalazimo u priloga vremena: *kada, tada.*

Nekolika puta imamo *ě* i za etimološko *i*: *Dobrěnjanina, Dobrěnjanin* (1388.) 156 (30) ali i za etimološko *e: jěi (= njoj)* (1388.) 148 (1).

U K., Ve, i Tr. u najvećem dijelu slučajeva imamo *e* za *ě*, te možemo da kažemo, da su ovo čisti ekavski spomenici. Ali ipak u nekim riječima nalazimo samo *i*. Tako u K. dolazi najviše *i* u: *rič* 182 (8), 185 (26), 204 (77), *vrime* 182 (9), 186 (32) 2, (33), 187 (35) 2, 189 (43), 191 (48), (49), 194 (59), 195 (63), 202 (74), 207 (81), ali jedared ipak: *vreme* 207 (8), zatim u: *crikva* 185 (29), 190 (47), 194 (59), 195 (61), 207 (6); uvijek u: *biše, bihu* 194 (58), 204 (77), (78), 205 (80). Refleks e — i koleba se u riječima: *potreba* 193 (55), 196 (64), 201 (72), 202 (74), 205 (79), (80) — *potriba* 182 (68), 193 (54), 199 (68), *napridak* 199 (68), 200 (70), (71), 201 (72) — *napreda* 196 (64), *kade* 198 (66), (67), 203 (76), 204 (77) — *kadi* 186 (33), 193 (57), 198 (67) *semo* 207 (81) — *simo* 207 (81), *Ričanin* 198 (66) — *Reku* 193 (56), *Rečine* 207 (8) 2, *svetlost* 186 (33), 187 (35), 194 (58) i dr. — *svitlost* 186 (33) *človika* 206 (80) — *človek* 206 (80) 2, *ovde* 204 (77) — *ovdi* 203 (76) 2 i t. d.

U Ve. ima svega 13 ikavskih primjera, od toga 6 puta u *koli, ondi* (2), *starii* (2), pa *sić, crikvu, naprida*, te smijemo ustvrditi, da je u Veprincu već u početku 16. st. prevladao ekavski izgovor *ě*. Držim, da ne ruši ovu moju postavku primjer *velék* 215 (27), gdje nalazimo *é* za etimološko *i*, u koliko nije po srijedi griješka, jer su mnogo češći primjeri s *ě* na mjestu etimološkoga *e*. Tako *tě našě zakoni* (ak. pl.) 212, *sě* (povr. zamj.), 212 (2), *grě* 212 (5), *kě vrsti* 213 (17).

Tr. ima za *ě e* — *i*, ali čini se refleks *e* prevlađuje. Možemo da nađemo refleks *e* u: *lěto, děl, měra*, u korijenu: *sěd-*. Refleks *i* voli u riječima: *crikav, dite, vrime, rič, potriba*. U nekim riječima nalazimo čas *e*, čas *i*. Tako u korijenu: *věd-, svedočiti, povedat, prepovedi* — ali: *ispovida, povidati, svidok, zapovid*.

Nešto sam se opširnije pozabavio refleksima *ě*, da pokažem, da se u sjevernoj čakavštini za praslov. *jat* javljaju *e, i* istodobno. Tako je barem u Vi. i Vr. Teže je malo riješiti pitanje, odakle u K., Ve. i Tr. ikavština? Je li to ostatak nekada raširenijega ikavskoga izgovora *ě* u tim krajevima, ili je to zbilja Milčetićev »noviji pojav?« Po svemu se čini, da je nekoć, možda prije 16. v., u tim krajevima bio ikavizam mnogo raširen. Lako da su ovi ikavski oblici ostatak od starine, ali mogu biti i novija pojava, jer mi je poznato, da su se neke riječi uvukle u narodni govor preko crkve i škole. Tako se na pr. u Voloskom, Kastvu i okolici govori čisto ekavski (ikavski su oblici samo: *niman, nisan, divojka, vira* u: *pasja vira, mihur, potirat*), ali se često čuje: *vrime, rič* i od starijih ljudi, koje nije škola »pokvarila«. To je, po mojem mišljenju odatle, što narod gotovo svaki dan sluša u

crkvi riječi: »*U ono vrime* . . .«, pa opet u molitvi »*Zdravo, Marijo!*« ponavlja svaki dan: »Rič put . . . (Et verbum . . .)«

Drugo je pitanje, treba li gledati u današnjoj ekavštini u sjevernoj Istri (protežem ovu tvrdnju na K., Ve i Tr.) utjecaj slovenskoga jezika, kako se to obično uzima. Kako to, da tu ne vidimo utjecaja novijih kolonista ikavaca? Ta oni su nam jednako blizu, kao i Slovenci. Moje je mišljenje, da tu ikavizam nije mogao uhvatiti dubljega korijena zato, što je tu od starine pravi refleks *e* za stslov. *jat*, dok u čakavskim krajevima, gdje se i danas miješaju ekavština i ikavština, to biva i u starije doba (Vi. i Vr.). Odatle zaključujem, da je ikavština na Kvarnerskim otocima, a i u Vinodolu, isto toliko stara, koliko i ekavština. To proizlazi očito iz navedenih primjera, ako ih jednostavno međusobno usporedimo. Do prednjega zaključka moramo doći isto tako, ako se poslužimo zakonom L. Jakubinskoga (o. c. str. 381 i d.) o refleksu praslov. *jata* (praslov. *ě* reflektira se u čakavskom sa *e*, ako iza njega slijedi suglasnik: *d, t, z, s, n, l, r, + a, o, u, jeri, jor;* inače biva *i*). On je postavio taj zakon, pošto je proučio brojne spomenike novljanske 14. i 15. v. i živi novljanski govor. Nedavno je, na čitavu nizu primjera, i prof. Vrana primijenio metodu Jakubinskoga i došao do istih rezultata. Međutim, zamjena *e* — *i* za *ě* mnogo je starija. To dokazuje baš Vinodolski zakon, jedan od najstarijih spomenika toga kraja. Zato ja proširujem njihovu tvrdnju onamo, da je zamjena *i* — *e* za nekadašnje *ě* u Vinodolu živjela već u 13. st. U Novome nije, uostalom, ni danas drukčije (Belić, o. c. str. 181—266).

U Vr. je također provedena ova zamjena, te se, uglavnom, kreće po liniji pravila Jakubinskoga. Već u najstarijim dijelovima statuta susrećemo za ranije *ě e* — *i*, ali je *i* ipak običnije. Ta se ikavska prevlast provlači kroz cio statut (ekavizama ima svega pedesetak, a ikavizama malone stotinu!), te se vidi. da je ovaj spomenik pretežno ikavski. Tako je i danas. I danas su stanovnici otoka Krka u svojem najvećem dijelu ikavci. U tome su složni svi istraživači krčke čakavštine (Milčetić, K. H. Meyer i dr.).

I u ostala tri statuta javlja se za *ě* zamjena *e* — *i*, ponajvećma po Jakubinskomu. Odstupanja, od kojih neka nije teško objasniti (utjecaj crkve i živoga narodnog govora, analogija) nema mnogo tako, te možemo mirne duše reći, da su pomenuti spomenici ekavski. Takvo je i područje, gdje su oni nastali. Zašto se ovdje, na sjevernom području čakavskoga narječja, razvio ekavizam? To je pitanje, koje još uvijek čeka rješenje. Zašto je ovdje preoteo maha refleks *e*? Je li uzrok tome naglasak? ili količina sloga? Svakako, naša tri statuta pružaju premalo građe, da bi se mogao stvoriti konačan sud. Potrebno je, da se u tom pravcu istraže svi spomenici našega starijega jezika.

§ 11. Vokalno *r*.

Ovaj glas nalazimo u svih pet statuta, ali dolazi *i er — ar*. K., Ve., Tr. i Vi. imaju redovito *r*, ali dolazi i *er*, i to u prva tri vrlo rijetko, u Vi. je *er*, reći bi, pravilom. Vr. ima za vokalno *r* u najstarijim dije-

lovima uvijek *r*, samo jednom dolazi *ar: tare* (1388.) 148 (1). Krajem 15. vijeka i u prvoj polovici 16. vijeka nalazimo nekoliko puta *er* i *ar: tare* (1470.) 160; *varnuti* (1498.) 169 (7); *Varbnici* (1544.) 171 (15) — *Geržan* (1544.) 171 (15); *pervo, Bergoništći* 172 (15).

Teško je reći, imamo li tu slučaj različita izgovora, ili je to samo način pisanja? Bit će, po svoj prilici, ovo drugo, ali bi vrlo lako moglo biti, da se zbilja tako govorilo već krajem 15. vijeka, tek ovakav izgovor sonantnog *r* nije bio još mnogo raširen. Danas se sonantno *r* ovako izgovara redovno u dijalektu riječkom (Strohal, o. c. str. 116 i 117), u rapskom (Kušar, o. c. str. 4.), u nekim dijalektima na Kvarnerskim otocima (Milčetić, o. c. str. 105), na Hvaru i Visu (Oblak, Arch. F. sl. Phil. XVI. str. 434. i 435). U dijalektu voloskom i u nekim primorskim gradićima istočne Istre. (Ika, Lovran) može se čuti vok. *r* kao *er (e* se jasno čuje!), ali samo od vrlo starih ljudi, a u Baški na otoku Krku i na Lošinju kao *ar:* — *barzo, parst.*

§ 12.

Vokalno *r* je sekundarno u: *tr* Ve. 212 (2); *doprnest* 213 (18) i u Vr., osobito u tuđicama, gdje je vokalno *r* nastalo od *r* + *vokal*, ili obrnuto: *vrnizi (tal. veronese)* (1362.) 145 (1); *Krci (Curricta)* (1382.) 147 (6); *drmunih, drmuni (grč. drymon)* (1470.) 160; *Grgurь (lat. Gregorius)* (1411.) 157 (32); *karmenala (lat. crimen)* (1498.) 169 (7) — nastalo po istom procesu valjda, kao i danas: *parnẽst-prnẽst-prinẽst.*

§ 13. Vokalno l.

Ovaj je glas bio raširen u svim krajevima, gdje ima našega naroda. Kasnije se malo pomalo predmetalo *a, e* ili *o*, ili se izjednačavanjem ili sažimanjem razvilo *u*. Jagić je pokazao i razne oblike, kako se od iskonskog vok. *l* razvio današnji *u* (Arch. f. sl. Ph. IV. str. 386—397.). On je dokazao, da je *u* postalo, i u kratkim i u dugim slogovima, preko oblika: $l > ul > uo > u$. Ovaki proces razvijanja vok. *l* do današnjega dana nalazimo u južno-dalmatinskim, bosanskim i dubrovačkim spomenicima 13.—15. stoljeća (Rešetar, Arch. f. sl. Ph. XVII.). Oblak je mislio (Arch. f. sl. Ph. XVI. 198—209), da pomenuti proces vrijedi samo za duge slogove, a u kratkim je slogovima postalo od vok. *l.* izravno *u* ili rjeđe *o*, koje se je, radi mnogo češćih primjera s *u*, izjednačilo s ovima. Ali mnogi spomenici, a i današnji živi govor čakavaca na Kvarnerskim otocima, govore jasno protiv njegove teorije.

Ovako se vok. *l* razvijao u štokavštini. U čakavskom se *u* razvilo ravno od vok. *l.* Danas, kao i u štokavskom, tako i u većini čakavskih dijalekata, nalazimo za starije vok. *l* redovito *u*. U starije doba nalazimo redovito vok. *l*, ali se javlja i *u*. Tako ima Vi.:*Vlkona, Vlčnić, Vlčić, na plnu* 17 (49), ali i: *na puni* 3.; *Vukodružić* 5.; *dug* 7 (3); *dužan* 20 (58); *punu* 23 (75). Ve. ima samo jedamput u: *pun* 215.; inače uvijek samo vok. *l: plka, plkom* 211.; *dlžni* 212 (2), *dlžan, dlžni, pln* 215. Tr. piše redovito novije *u*. K. u većini slučajeva ima *u*, ali nekoliko puta nalazimo i trag starijega izgovora: *dužni* 181 (2); 186

(33); *dug* 187 (36); *puka* (38); *dužan* 189 (43) i dr.; *puk* 192 (54) i dr.; *napunoma* 262 (75) i t. d., ali *pulčanin* (1490.) 187 (38); *pulka* 190 (47), (1585.) 195 (63), (1614.) 201 (72), *pulčane* (1490.) 190 (47) i dr. Prema tomu se K. slaže s fragmentom Korčulanskoga lekcionara (Rešetar, Prim. lekc. str. 142). U Vr. nalazimo samo *l* ili *l'*. Čudno da ne nalazimo zamjena vok. *l*, kako to danas biva u Vrbniku. Bit će, da je ovo zamjenjivanje novijega datuma. Po mojem mišljenju, to zamjenjivanje ne bi moglo biti starije od 17. vijeka. Prve primjere, koji možda potvrđuju današnji izgovor vok. *l* na Krku, nalazimo u već pomenutoj Notarskoj knjizi Ivana Stašića. Tu nalazimo pored štokavskoga *u: duga* 75 (136), *vunu* 93 (173), *dugi, dužna* 145 (280) i dr., *na puni* 88 (161), i drugdje — *dalgi* 16 (18), *Hlamu (stsl. Hlm)* 21 (32), *dalg, dalgih* 44 (74), *palnu* 75 (135), *dalžniki* 75 (136), *palnice* 89 (166), *stalbi* 151 (294).

Danas se u Vrbniku govori za vok. *l* -*el* (Milčetić, Čak. kvarn. ot. 106). Zato držim, da su gornji primjeri samo ortografska osobina, jer nalazimo i za vok. *r* — *ar*.

Kako da protumačimo *ul* u K.? Sumnjam, da je ovako u Kastvu narod ikada govorio. To mora da je tek kompromisni oblik. Ovakovih prelaznih oblika možemo naći i inače. Tako u pomenutom Korčulanskom lekcionaru, u ćirilskoj čakavskoj Aleksandridi, pa onda u Budinića i u leksikografa Vrančića, ali nije utvrđeno, da je to narodno.

Vok. *l* je živjelo u čakavaca, naročito u sjevernih, i na kopnu i na otocima, jamačno do polovine 16. vijeka. Tako imamo u protestantskim evanđeljima pored *u* još uvijek vok. *l*, a u Razvodu istarskom, u prijepisu iz g. 1546. (Kukuljević, Arh. za pov. jugosl. II.), nalazimo redovito vok. *l*. Jednom dolazi i *o* za vok. *l: les seć za dogi* (str. 233), ali bih prije rekao, da je to pogreška priređivača Dra Starčevića (može biti i tal. riječ *doga*), jer je ovo jedini primjer gdje je *l* = *o* u mnoštvu primjera, gdje dolazi vok. *l*.

II. KONZONANTIZAM

§ 14. Grupa *dj*.

Za ovu skupinu nalazimo danas u štokavskom *đ* (u nekim dijalektima *j*), u čakavaca *j*. Tako je bilo i u starije vrijeme: Vi. *takoe* 8 (8) i drugdje, *obsujuje* 12 (29), *meju* 14 (36), *tuje* 15 (43), *ispujeni* 16 (47), *ureeno* 17 (49), *osvaeni* 22 (68) i t. d. — *meju* Vr. (1367.) 145 (1), *takoje* (1388.) 147, *saen'o* (1411.) 157 (32), *visokoroenoga* (1470.) 159, *graž* 161 (2), *osujen* 161 (3), *mežši* (4), *najmlaega* (1497.) 164 (3) i t. d. — *rojstva* K. 188 (40), *meju* (41), *narejujemo* 192 (51), *prihaja* 196 (63), *tujem* 203 (75) — *meju zgaćli, mlajim* Ve. 211, *suenu* 214 (19), *Jurevi* (26) — *omajak* Tr. 220 (9), *sujen* 222 (32), *tuju, meaši* 226 (63) i t. d., ali je sačuvano i primarno meko *d'*: *govedje* K 197 (65). Danas se govori ovo meko *d'* u Kastavštini (sela Brešca, Zvoneća, Škrapna, Kriva).

§ 15.

Ć — đ danas postaje od *jd* u glagola *iti — idem*, kada je sastavljen s prijedlozima. U našim statutima ostaje skupina *jd* uvijek nepromijenjena.

§ 16. Grupa *št.*

Sk, st umekšano daje u štok. *št*, u čakavštini *šć*. Tako je redovito u svih pet statuta, ali dolazi nepromijenjena i sek. grupa: *učestě* Vi. 18 (34), *izšastjem* 21 (63); *krstjanina* Tr. 223 (42). U K. nalazimo i štokavsko *št* za sek. *t + j: obište* (= danas: *jisto* = bubreg) K. (1591) 197 (65).

§ 17. Likvidi.

U Vi., Vr. i Ve. su gotovo uvijek tvrdi likvidni konzonanti: *ranene* (izg. *ranjene)* Vi. 12(30), 13(32), *zemlu* (34), *volu* 14(38), *obranene* (40), *shraneno* 15(44), *naibole* 22(68) i t. d. — *nedilu* Vr. 146(3), *činena* 148(1), *postavlen* 151(14), *shranena* 153(19) i t. d., ali nalazimo i umekšane: *zasedanje* Vi. 12(30), *proščeně* 13(32), *znameně* 15(41), *požganje* 21(62), *vspomenenje* 23(77), *poštenji* 169(8), *ljudi* Vr. 147(5), *pomaganju* 148(1), *prošćeně* 152(15) i t. d. Nema sumnje, da su pisari i neumekšane likvide izgovarali kao meke, samo se pismenima nisu mogli izraziti, jer u glagoljici nije bilo slova j.

K. i Tr. imaju samo meke likvide. K. je dapače sačuvao i palatalno *r: na večerje* K. 191(49). Nije li to možda utjecaj slovenštine?

L na kraju sloga se nikada ne mijenja. *L* može postati od *n*. Tako imamo u Tr. *lego* (= *nego = sed)* 221(21), 223(37) — to je i danas obično u mnogim čakavskim dijalektima.

§ 18. Nazali.

Ispred *b* danas se nosno *n* mijenja u *m*. U statutima nalazimo samo: *hinbeno* Vr. (1498) 170(8). *N* se ne mijenja ni u part. pret. akt. I. u korijenu *čьn — : počan'ši* Vr. (1497) 164(3). *M* ispred *n* u grupi *mn* prelazi u *v*. Tako ima Vr.: *na guvně* (1388.) 153 (19); *na guvne* K. 183 (15), ali Vi. ima: *na gumnu* 8 (8).

Osobina je čakavštine i uopće primorskih dijalekata, da se na kraju sloga nosni konzonant *m* mijenja u nosni *n*. Ova je glasovna osobina i dalje raširena. Nalazimo je na cijelom području južnih dijalekata od južne Koruške sve do južne Dalmacije i dalje do Crne Gore, i osim toga u nekim slovenskim dijalektima u Ugarskoj i ist. Štajerskoj (Oblak, Arch. f. sl. Ph. XVI. str. 440). U našim statutima ima toj promjeni jedva traga, i to samo u K. i Tr.: *v kunfine kastavsken* K. (1490.) 191 (49), *na Volosken* (1591.) 197 (65), *ten toga (= med ten toga = međutim)* Tr. 222 (31).

Ova, dakle, glasovna promjena nije bila još provedena u sjev. čakavaca posvema ni do kraja 17. vijeka.

Od talijanskoga *N* biva *M: Mikula* Vr. 1388 (156) 31.

§ 19. Dentali.

O njima možemo malo da kažemo. Od glasa *t* može postati *c*: iz *Crsata* Vi. 5.

Grupe *ds, ts* obično ostaju, ali dental može i ispasti: *kmesko* K. 181 (3), *gosposko* 182 (3), 193 (55), *graskih* 189 (43), *grasko* 193 (55); *ljuskih* Tr. 220 (9), *gosposku* 226 (69) i *trsaški* 219 — oblik načinjen prema drugim primjerima, koji imaju pravilno *š* za *čk*.

Rijetko biva, da se *dental* gubi u grupama *dc, tc: oca* Vr. (1388.) 152 (16), a u K. nestaje redovito dentala u toj skupini: *suca* 185 (32), *suci* 186 (32), i drugdje.

Dental se gubi rijetko, kad se nalazi među sibilantom i nazalom: *namesnika* Tr. 225 (56), ali: *ošastno* Vi. 13 (33), *učestnoga* 13 (33), 16 (46).

D ispada ispred *nazala: nijena* Vr. (1388.) 155 (28).

§ 20. Labijali.

V nalazimo redovito svuda; samo jednom ima Vr. *f* mjesto *v: safkupleni* Vr. (1599.) 172 (16). Glas *b* dolazi mjesto talijanskoga *v: benetački* Vi. 6 (1), kao i mjesto njem. *w: verbeserom* K. 186 (32).

V može i nestati, na pr. između *t* i *r: četrti* Vi. 17 (49), *četrto* Vr. (1498.) 169 (7), ali i ostaje: *potvrdili, potverdeći* Vi. 23 (76), *potvrěni* Ve. 211, *potvrdihu* Tr. 219, *četvrti* 226 (64), *potvrjena* K. 201 (72). Danas nema tu nikako *v* u krajevima, iz kojih su naši statuti.

V se gubi i u glagola: *stvoriti.* Tako u Tr. K. ima samo: *storil* 194 (58). Ovo se *v* može da izgubi i u zamjenice *svaki:* K. (1647.) 202 (74); Tr. 226 (69) i u pridjeva *vlastit: lastitu senožet* K. (1647.) 203 (76), *lastito* 203 (76).

Glas *f* (u koliko ga ima) ostaje, a u tuđicama prelazi i u *p: Stipan* Tr. 219.

§ 21. Guturali.

K prelazi u *h* pred *ć* i *t: hći* Vi. 22 (67), *hćere, hćeri* Vr. (1497.) 164 (3), *hćeri* K. 184 (22), *h takovoj* 190 (47), *h tem* (1585.) 196 (64), *hćere* Tr. 225 (59), *hćer* 225 (60).

Ovu glasovnu promjenu nalazimo i inače, kao na pr. u slovenskom, naročito pred drugim grlenim glasom. (Baudouin de Courtenay, Dialekt von Cirkno (str. 393).

Glas *h* nalazimo redovito, ali u glagola *hotjeti-htjeti* može nestati. To biva vrlo često u svih pet statuta: *otili* Vi. 6 (2), *otil* 12 (29), *ote* 12 (30) i dr., *ote* Vr. (1443.) 158 (34), *oteć* (1476.) 162 (6), *netel* 162 (7) i inače, *neotejući* K. (1613.) 199 (68), *otel* 200 (71); *til* Tr. 220 (7), *oteli* 220 (14), *otela* 223 (35).

U K. može nestati i inače h: libac (= hlibac) K. 185 (28).

§ 22. Pravilo je, da u našem jeziku *gutural* pred *i* — *ě* (= *oi*) prelazi u *sibilant.* To pravilo nije u našim statutima dosljedno provedeno, kao ni inače u drugim spomenicima. Tu i tamo nalazimo gutural nepromijenjen: *svedoki* Vi. 16 (47) i dr. *vnuki* Vr. (1498.) 171 (14), *satniki* K. 196 (64), *svetniki* 200 (72) i dr., *archiduki* 191 (48). U pronominalnoj se deklinaciji gutural rijetko mijenja: *ubozih* Vr. (1498.) 170 (8), ali: *drugih* 171 (13).

§ 23. Sibilanti.

Od *s, z* može postati *š, ž*. To biva osobito u prijedloga *s i z* ispred zamjeničkih padeža: *njega, nju,* i to samo u Vi.: *š njega* 12 (29), 14 (38); *ž njega* 15 (42); *š nju* 19 (56). U ostalim statutima je običnije, da se *s* zamjenjuje sa *z: z dobru* Vr. 156 (30), *z harti* 172 (15); *z jednu* K. 190 (47), *z gospodinon* 196 (63); *z valputom* Ve. 214 (26), *z ovcami* 215 (29); *z barunom* Tr. 219, *z areštom* 221 (19), *z delom, z ričum* 222 (31), *z vragom* 223 (37).

S može i nestati. To biva poimence, ako riječ, koja slijedi, počinje istim slovom: *da more župan svojimi starijimi . . . sudit* Ve. 215 (32); *ako bi samac (= muškarac) imel samcom kakove riči* Tr. 221 (18). Osobina je našega jezika, da se *s* pred grupom *tr, kr,* rado mijenja u *š*. U Vr. nalazimo samo stariji stepen *s: Ostrogovič* Vr. 172 (16).

§ 24. Palatali.

Starija se grupa *čr* u štokavskom danas mijenja u *cr*. U statutima nalazimo stariji stepen: *Črna* Vi. 5.; *Črnini* Vr. 159 (34).

Iz grupe *čk* biva *š* redovno u Tr.: *riški, puški* Tr. 219.; *rotnišku, škodu* 220 (9); *škoda* K. 189 (43). U ostalim statutima ostaje grupa nepromijenjena.

Grupe *čьt, čt* obično se ne mijenjaju: *počtovani* Vr. 147 (6), *nepočtenu* 154 (24), *počtovanoga* 160, *počtovanom* Ve. 211, *sačtat* 214 (26), ali dolazi i *št: poštenju* Vr. 169 (8), *nepoštene* 170 (8), *poštovani, štana* Vr. 172 (16); *poštovaneh* K. 201 (73); *poštovani* 201 (74), *poštenje* Tr. 222 (29) i t. d.

Čudno mi je, što nalazim u Vr. mjesto *ć-č: pomoč* 168 (7), *priseči, pričenji* (= prijetnje) 169 (8), *v kučah plaču* 170 (8), *Ostrogovič, Harbič* 172 (16). Nije moguće, da je to narodno. Ali nije ni »lapsus calami«, jer se to ponavlja više puta.

Ž postaje u našim statutima od talijanskoga *g+i*. Tako imamo: *Žan* 166 (7). Jednako od lat. *d+i: žakan* Vi. 9 (16); *žakna* Vr. 152 (16).

§ 25.

Glagol *moći* ima danas u 2. i 3. 1 sg i 1. i 2. pl. *ž*, ali dijalektično nalazimo i *r*. To isto nalazimo i u starije doba. U našim statutima imamo redovito *-re,* i to u Vi., Vr., Ve. i Tr. konzekventno, a u K. dolazi uz redovito *-re* jednom i *-že: nemože* K (1613.) 200 (70). Mjesto stslov. čest. *-že* imamo samo *-re.*

§ 26. Konzonantske grupe.

Kons. se grupe na početku riječi redovito drže. Tako imamo grupu *ps: psosti* Vi. 10 (18); *psovali* Vr. 169 (8); *psoval* K. 182 (10); *psoval* Ve. 213 (17). U grupi *pč* prvi se kons. gubi: *v čeli* Vr. 159 (34); *čele* Tr. 219 (4).

I grupe se *dv, čl* drže: *dvigne* Vi. 24; *človik* 14 (40) Vr. 170 (8); *človeka* K. 191 (48); *človeka* Tr. 226 (64). *Vs* ostaje obično na početku, i to konzekventno u Vi. Vr. i Ve., a u K. nalazimo ili metatezu *sv* ili se *v* na početku, jer nije naglašeno, izgubilo, kako to biva često i

danas. Tako imamo: *Vsi* K. 202 (75) ali: *svi* 201 (72), *saki* 202 (74). Tr. ima već samo grupu *sv.* Tek jednom nalazimo: *saki* Tr. 226 (69). Grupa se *zn* obično mijenja u *zl: zlamenaju* Vr. 160; *prezlamenal* 160 (1); *zlamenje* Tr. 220 (19).

§ 27. Dodavanje konzonanata.

Od konzonanata, koji se danas dodavaju pokaznim zamjenicama, ne nalazimo u statutima traga, osim u dva primjera: *ki taj* Vi. 9 (11), 11 (27). Drugi se konzonanti, osim *r* (od stslov. *že)* ne dodaju.

§ 28. Nestajanje vokala.

Vokal može da nestane na početku. To biva ponajviše u prijedloga *iz, uz: z Novoga, z Ledenic, z Grižan, z Vinodola Vi. 5.; ž njega* 15 (42), *znajti* 15 (45); *z grada, z Vrbnika* Vr. 148 (1); *z vani* K. 194 (60), *spored* 196 (63), *z puške* 199 (69), *z česa* 200 (70); *z nova* Ve. 214 (19), *z glave* (20), *zvanskoga* 216 (34); *z novič* Tr. 219, *ziskan* 226 (12); *zvolenju* 223 (39) i t. d.

Rijetko pada vokal u sredini: *pondelka* K. 182 (4); *doprnest* Ve. 213 (8); *svojga* Tr. 227 (72).

§ 29.

Na kraju riječi se vokal gubi u 3. l. sg. pomoćnoga glagola: *nij* Vi. 8 (7) i dr., ali najčešće u čestice *-re (=že): ner* Vi 13 (31); *tr* Vr. 160, *nigdar* 165 (4), ali: *nere tare* Vr. 148 (1), *nikogare* 157 (33), *nikomure* 163 (8), *nigdere, kire* 164 (2); *nigdor* K. 184 (22), *nikogar* 185 (25), *ki goder* 187 (35) i dr., ali: *godere* 186 (33) i dr., *jere* 189 (45) i dr., *nere* 187 (38), *tere* 189 (45), *jure* 200 (70); *tr* Ve. 212 (2), *ništar* (5), ali: *t (e)re* 211, *nigdare* 215 (31); *ter* Tr. 219 (2) i dr., *ništar* 222 (31), ali: *tere* 219 (1) i t. d. Vrlo često otpada vokal na kraju u infinitivu, i to, koliko u najstarijim statutima, toliko u mlađim. Sad ostaje vokal na kraju, a sad se opet gubi, i u part. prez. K. zadržao redovito vokal, i to dosljedno u pravom statutu (kap. 1.—58.), u dodacima se *i* gubi.

MORFOLOGIJA

I. DEKLINACIJA

a) Imenice.

§ 30. Osnove.

Staroslov. jezik imao je 6 deklinacija, od kojih nalazimo u našem jeziku već u 15. stoljeću samo tri. Sačuvale se ponajviše vokalske deklinacije osnova na *-o, -a* i ženskih osnova na *-i.* Od ostalih sačuvani su samo gdjekoji oblici, a bez traga nije nestala nijedna deklinacija.

Izgubile su se deklinacije osnova na konsonant. Konsonantske osnove sr. roda izjednačile su se posvema s osnovama na *-o*, osim u nom., akuz. sg., a muške osnove s onima na *-ъ.*

Tragova muških konsonantskih osnova nalazimo najviše u riječi: *dan.* Svi statuti imaju lok. sg. redovito: *dne* (većim dijelom kao adverb), a K. ima, osim toga, i gen. sg.: *dne* 191. (49), 192 (52). Dalje,

po ovoj deklinaciji nalazimo gen. sg. sr. roda osnova na *-n: zverh plemene* Vi. 12 (29, po nom. pl. imenica na *-in, -janin: Krčane, otočane* Vr. (1388.) 151 (15); *vlastele* 157 (31); *pulčane* K. 190 (47), 196 (63), (64); *Veprinčane* (1647.) 202 (75), a po svoj prilici i gen. sg. m. roda: *do sv. Lovreče* Tr. 226. 71. Nom. i akuz. konsonantskih osnova m. roda na *-y* naši statuti, kao i mnogi današnji čakavski dijalekti, produljiše nastavak dodatkom *k ili ik: kamikom* Vr. (1388.) 153 (20); Ve. 213 (16). Ženske osnove te deklinacije prešle su dijelom među osnove na *-a*, a dijelom među one na *-i*. Sačuvan nam je samo nom. sg.: *mati* Vr. (1388.) 152 (16) i možda gen. sg. i nom. pl.: *matere* Vr. 152 (16); Tr. 225 (57); *hćere* 225 (59), ukoliko nisu to oblici prema osnovama na *-a*.

Osnove na kratko-*u* izjednačile su se s osnovama na *-ъ*, ali su ostavile svoj trag u novijim oblicima ove deklinacije u lok. sg., nom. i gen. pl., a osnove na dugo *-u* došle su među osnove na *-a*. Jedini ostatak imamo sačuvan ovih potonjih u: *loki* Vr. (1498.) 171 (12); *na trnovu loki* — (Razv. istr. str. 254 i dr., *na veliku smoki* str. 257.), a tako se još i danas govori na Kvarnerskim otocima i pogdjegdje u Hrvatskom Primorju (Unutarnji Vinodol, Bribir).

Od osnova na *-i* muškoga roda sačuvao se samo gen. pl.: *od ljudi* Vi. 9 (17), a prema ovom i u: *muži* Vr. (1388.) 147; Ve. 211 ima možda dat. pl.: *ljudem* K. 200 (70); *mužeh* (lok. pl.), ako nisu ovo oblici prema pronom. deklinaciji. Po deklinaciji osn. na *-i* m. roda imamo instr. sg.: *putem* K. 200 (71), (72); *gospodinem* 201 (72), ali na istom mjestu, malo niže, ima i: *gospodinom*. Po ovoj je deklinaciji i dat. i lok. sg.: *na puti* Vr. 159 (34); *k ovomu puti* K. 206 (80). Dakako, da u ovim slučajevima može da je *i* = *ě*, jer u lok. pl. nalazimo: *v Ustih* Vr. 159 (34); *na vratih* 162 (6). U primjeru: *na vrateh* Tr. 224 (43) opet uzimam, da je *e* = *jat*.

Osnove na *-i* ženskoga roda imaju redovno završetke kao i danas. Pomenuti treba instr. sg. *pestu* Vr. (1388.) 153 (20) dva puta; Ve. 213 (16); *svoju oblastu* K. 192 (50). Tu je uzet jamačno završetak *u* od osnova na *-a*. Inače dolazi: *svěstju* Vr. 160; *ričju* Vi. 23 (74).

Imenice ove deklinacije mogu se sklanjati i po *-a* osnovama. Tako lok. sg. *po noće* K. 200 (70) — jamačno prema: *va dne* ili *po dane; na svojoj senožete* 202 (74); instr. sg.: *s ričum* Tr. 222 (31); *za smrtum* 225 (61); lok. pl.: *stvarah* K. 199 (68); *u senožetah, va takoveh prepovedah* 202 (74).

O utjecaju osnova na *-i* na osnove na *y*/-o u gen. pl., vidi tamo.

O-deklinacija.

§ 31. Nom., akuz. sg. sr. roda.

Imenice ove deklinacije na *-ije* sažimlju ovo *-ije* u nom., akuz. sg. u *-i: mašćenji* Vi. 12 (29), ali i: *mašćenje* 22 (70); *uvrijenji* Vr. 169 (7); *pričenji, na poštenji* 169 (8). Ovako čitam i primjere: *svedočastvě* Vr. 151 (14); *poručastvě* 154 (21).

§ 32. Lok. sg. m. i sr. roda.

Stari lokativni završetak *i* =*ě* osnova na *-ъ/-o* muškoga i srednjega roda sačuvao se prilično dobro, i u mekih i u tvrdih osnova. Tako imamo: *na puni* Vi. 7 (6); *na polji* 8 (10); *v mesti* 8 (9); *rubanji* 22 (66); *na guvni* Vr. 153 (19); *na vižitanji* 162 (8). Vr. voli ovaj završetak u imenica m. roda sa završetkom na gutural, koji se onda pred *i* mijenja u *sibilant: v zaroci* 145 (1); *v Krci* 147 (6); *v potoci* 159 (34); *Vrbnici* 162 (6) i t. d., ali nalazimo i inače ovaj nastavak: *na dolci, v Hrilini* Vr. 159 (4); (v) *vinogradi* 162 (6); *v kašteli* (8); *pri sudci Jurši Mihovići* 163 (1); *po gospodini Frančiski* 165 (6) i t. d.

U K., Ve. je ovaj završetak rijedak: *po vazmi* K. 182 (4); *v pismi* Ve. 212; *v komuni* 215 (27), a Tr. ga uopće ne pozna.

Dosta je raširen noviji nastavak *-u*. Tako u Vi. je vrlo čest, u Tr. nalazimo samo ovaj završetak: *u novom gradu* Vi. 4; *u Vinodolu, po verovanu svedoku* 7 (6); *v gradu* 9 (15); *na mestu* 22 (69); *po zakonu* 24. U Vr. je ovaj završetak dosta rijedak: *po zakonu* (1362.) 145 (1); *v Krku* 151 (14); *na Rtu* 157 (32); *po izlaženju* 164 (3); *v počtenju* 166 (7) i t. d.

Ve. ima završetak *-u* samo u riječi *grad: gradu* 211; *va gradu* 213 (6) i drugdje. U K. je *e* (= *ě*) lokativni završetak. Tako je većinom i u Ve. bez obzira na to, je li osnova tvrda ili meka: *na guvne* K. 183 (15); *u samnje* 184 (26); *u grade* 187 (35); *po satnike (37); blage* 190 (47); *po suce* 198 (67) i t. d. *V pisme* Ve. 211; *o sanme* (pogreška mjesto: *samne — sajme)* 212 (4); *o mlade lete* 215 (29); *Veprince* 215 (31), ali nalazimo i završetak *-u: u gradu* K. 183 (18), *u mestu* 186 (32); *po delu* 191 (49); *po običaju* 192 (52); *u Kastvu* 198 (66); *po dnevu* 201 (73); *kunfinu* 203 (75) i t. d. Danas ovdje, bez izuzetka, samo nastavak *-e*.

§ 33. Instr. sg. m. i sr. roda.

U tvrdih osnova je redovno završetak *-om*, a u mekih *-em*. Samo u Tr. nalazimo: *Carom* 219; *samcom* 221 (18). U Vr. nalazimo jednom završetak *-im: s oružjim* 170 (8). Ovaj je instrumental zacijelo napravljen prema nom. sg. od stegnuta oblika: *oružji*. U Ve. imamo jedared nastavak *-u: ki bi dlanu udril* 213 (16).

§ 34. Nom. pl. m. roda.

U našim statutima je u tom padežu najobičniji završetak *-i* (gutural se redovito pred njim mijenja, ali ostaje i nepromijenjen). Nije tuđ ni završetak *-e*. Ovaj dolazi većinom u osnova, koje u pl. gube nastavak *-in: Krčane, otočane* Vr. 151 (15); *vlastele* 157 (31); *Bašćane* 161 (2); *Vrbničane* 161 (4); *Veprinčane* K. 202 (75), ali u Vr. dolazi u istih riječi i završetak *-i: podknežini* 166 (7) i dr. U Vi. nalazimo nastavak *-ove* od osnova na kratko *-u: popove* 5, ali i *noviji: popovi* 5. Inače je običniji nastavak bez sloga *-ov, -ev: popi* 6, 14 (36); *kmeti* 14 (36), 23 (73). U Vr. ima i: *sini* (1497.) 164 (3). I u drugim padežima je to širenje osnove s pomoću sloga *-ov, -ev* rijetko. Jedino dolazi: *dvorove* Vr. (1388.) 148 (1).

§ 35. Gen. pl. m. i sr. roda.

Redoviti je završetak organski. Dolazi bez obzira i u osnova s pomičnim *-a-*, i bez njega, pa i u imenica sr. roda ove deklinacije: *otac* Vi. 4; *žakan* 7(3); *zakon* 3; *ded* 4; *bernez* 6(1); *krat* 22(68); *goved* i t. d.

Vrlo često nalazimo i završetak *-i* od *-i* osnova: *od popi* Vi. 6(3); *svedoki* 10(18); *bandi, zagovori račenji* 23(75) i t. d.; *dni* Vr. 145(1) i dr.; *svedoki* 148(1); *bravi* 157(33) i t. d.; *svetniki* K. 185(32); *konji, dinari, suci, beči, soldini, skasi, oficiali* i t. d.; *konji* Ve. 212(3); *proseki, kralji* i dr. U *Tr. je* ovaj završetak rijedak: *deli* 222(25); *štimaturi* 226(63). Slog *-ov* je u ovom padežu mnogo češći nego inače: *molstirov* Vi. 6(2); *podknežinov* 12(29); *permanov, svedokov* 18(53) i dr.; *službʼnikov* Vr. (1388)147; od *kaštelov, podložnikov* 166(7); *podložnikov* K. 199(68). U Ve. i Tr. nema uopće ovakva završetka.

Vr. i Tr. imaju jedamput završetak lok. pl. za genitiv: *oddati vsih tatih* Vr. 169(7); *od svojih um(ej)ih* Tr. 226(63), ako je to mjesto dobro pročitano. Ovo je zamjenjivanje doista živjelo u narodu. Nalazimo ga i inače u poveljama 15. i 16. vijeka i u nekih dalmatinskih pisaca (Zoranić). Tako se još i danas čuje u Liburniji: *hiti to ća z očijuh* (Volosko, Kastav).

Osamljeni stoje primjeri sa štokavskim nastavkom *-â* u Ve:. *kada nas prije v svoje ruki od Favalića* 212. Držim da *Favalić* nije gen. sg. Drugi mi se primjer čini još sumnjiviji: *a kada manjka svetnika, imaju ga sami stariji najti* . . . 215(27). Po svoj prilici je tu »*svetnika*« gen. sg. uz glagol manjkati, jer dual nije, kada nije govor o dvojici svetnika.

Ova nam dva primjera, pa da su i pravi gen, pl., ne dokazuju ništa, jer ne će, valjda, nitko pomisliti, da se je ikada u Veprincu, kao ni uopće u čakavaca, tako govorilo. Mislim, da su gornji primjeri pisarsko povođenje za štokavskim govorom.

§ 36. Dat. i instr. pl.

U svih je pet statuta u dat. pl. u tvrdih *-ъ/-o* osnova nastavak *-om*, u mekih *-em*.

Vr. ima u imenica na *-janin* završetak *-am: Vrbničam* (1470.), 161(2). Teško je reći, kako je taj oblik nastao.

U instr. pl. najobičniji je završetak *-i*. Tako je u svim statutima, ali nalazimo i nastavak *-mi* od osnova na *-i*, i to u Vr. u imenica, što znače čeljade muškoga roda: *svedokmi* Vr. (1388.) 148(1), 150(14); *s vlastelmi* 156(31).

§ 37. Akuz. pl. m. roda.

U akuz. pl. m. r. u stslovj. imamo dva završetka: za tvrde osnove *ŭ(y)*, a za meke *e(ę)*. U našim statutima nalazimo i jedan i drugi nastavak, i to u Vi. je nastavak *-e* mekih osnova pravilan: *zakone* Vi. 3; *krivce* 7(4); *svedoke* 16(47) i dr. Završetak tvrdih osnova vrlo je rijedak: *svedoki* 10(22), 15(42); *svidoki* 22(66).

U Vr. je opet pravilan, i u mekih i u tvrdih osnova, nastavak *-i: permani* Vr. 145(1); *ovni* 147(5); *vse mandati i urdini* 166(7); *za pinizi* 170(8); *za psi* 171(11); *va viki* 172(16) i t. d. Završetak *-e* je izuzetak: *dvorove, goste* (1388.) 148(1); *pod Kozjačiće* 159(34).

Ve. ima sad *-i*, sad *-e: zakoni* 211; *muži* 215(27); *liste* 212; *na dinare* 215(28).

K. upotrebljava samo završetak tvrdih osnova: *uli* 183(16); *za tih muži* 192(53); *na teh gosti* (54); *za kunfini* 202 (75) it. d.

§ 38. Lokativ pl.

Vi. i Vr. imaju nastavak *-ih*, i to bez razlike: *v zakonih* Vi. 4; *po svedocih* 18(53); *v Mircih, Drenih* 159(34) i dr., a K., Ve. i Tr. imaju samo *-eh: mužeh* K. 190(46); *mesteh običajneh* 196(66); *fateh* Ve. 212(3); *u ljuskih vinogradeh, omajkeh* Tr. 221 (15); *na kanteh* 220(51).

Ne bih rekao, da je nastavak *-eh* ovamo prodr'o iz deklinacije na *-i*, već će to prije biti ekavski izgovor stslovj. *jata*.

A — deklinacija.

§ 39. Gen sg., nom. i akuz. pl.

U toj promjeni, u glavnom, nalazimo organske završetke. Tako u Vi., Vr. i K., ali možemo istodobno opaziti, kako se završeci mekih osnova prislanjaju na tvrde, a oni tvrdih na meke osnove: *sili, tadvi* Vi. 8(9); *ženi* 10(18); *škodi* 22(71); *peni* 23(74) i t. d., ali: *volje* 6; *žene* 10(20); *glave* 11(27); *zemlje* 23; *pravde* 24 i t. d.

Vr.: *z'maše* 146(3); *vdovice* 155(28); *zemlje* 157(33); *od Miholje* 158(33); *pomnje* 169(8); *od golije* 172(15) i t. d. — *tadbi* 149(2); *od Luki* 156(31); *zle dragi* 159(34); *z Baški* 161(3); *općini* 172(16) i t. d., ali i: *ot sile* (1388.) 148(1); *od strane, z' Baške* 160; *z mise, svoje poredne* 164(3); *od svitle gospode* 166(7); *ribe, besede, site* 170(8) i t. d.

K.: *lekarije* 182(9); *licencije* 183(15); *od zdrave Marije* 184(21), *bogorodice* 188(40); *straže* 193(55); *halavanje* 200(40) — *pravdi* 182(4); *Margareti* 188(40); *Jeleni* 195(61); *travi, živini* 202(74) i t. d. ali i: *Jelenine* 182(5); *mere* 189(43); *pravde* 192(51); *do ove dobe* 201(72) i t. d. Iz ovoga razabiremo, da je u K. u starije doba bio poznat završetak *e*. Danas je tu prevladao nastavak *-i*, kao što je u štokavštini prevladao posvema nastavak mekih *a*-osnova.

U Ve. nalazimo završetak *-i*, i to u nom. i akuz. pl. samo *-i*, a u gen. sg. dolazi i nastavak *-e: Auštrije* Ve. 212; *želje* 214(19); *pravde* (24); *desetine* 215(29). U Tr. je sasvim preoteo maha nastavak *-e*. Jedini je izuzetak: *dangubi* (ak. pl.) Tr. 226(17).

§ 40. Dativ i lok. sg.

U oba padeža u stslovj. imamo za tvrde osnove nastavak *-ě*, za meke *-i*. U Vi. nalazimo samo završetak *-i*, ali se gutural ne mijenja: *crikvi* Vi. 6(1); *gospodi* 9(14); *ženi* 11(27); *općini* 9(14); *sestri* 22(67) — *biskupiji* 6(1); *po ruki* 7(5); *na pravdi* 22(72) i t. d.

Vr. ima u najkonzervativnijem dijelu (dio iz g. 1388.) nastavak *jat*, koji se, po svoj prilici, izgovarao kao i. Inače u ostalim dijelovima statuta nalazimo u ta dva padeža samo nastavak *-i: općini, gospodi* Vr. 146(4); *v Grupči, v Martni, Črnini, v Moči, na Kudini* 159(34); *v drazi* 159; *pri Jurši* 169(1); *po prošnji* 172(15) i t. d. K. miješa *-e* i *-i*, ali prevlađuje nastavak *-e*. Završetak *-i* nalazimo samo u: *pravdi* K. 186(34); *živini* 188(40); *archiduki* 191(48); *po svetoj Jeleni* 184(21); U Ve. kao da nestaje završetka tvrdih osnova. Završetak *-i* je mnogo češći: k *pravdi* 214(25); *o Jurjevi* (26); *v kontradi* 216(34); *na porti* 216(35); ali: *vdovice* 214(20); *v kozare* 213(7); *v kontrade* (8).

Tr. dok ima u gen. sg., nom. i akuz. pl. novije završetke, u dat. i lok. sg. zadržao je i u mekih, i u tvrdih osnova, završetak *-e;* novi završetak *-i* je vrlo rijedak: *pravdi* Tr. 224(48); *o Miholji* (45); *u kući* 225(27); *po volji* (60).

§ 41. Instrumental sg.

Pored novijega završetka *-om* nalazimo i nastavak *-u: u volju* Vi. 6(2) i dr.; *penu 11(24); rotu* 15(44); *sa svoju pravdu* 17(49) i t. d., *ali i: ženom* 12(28).

U Vr. nalazimo ovo *-u* sve do kraja 16. vijeka, pa i danas se u tom padežu čuje na Kvarnerskim otocima nastavak *-u* (isp. Milčetić str. 122): *pred crikvu* 146(2); *z dobru obaru* 156(30); *Mikulu* 172(16) i dr.

Samo *-u* ima dalje i Ve. I u K. je taj završetak običan: *Martinju* 181(1); *pravdu* 185(31); *pred crikvu, z jednu kokošu* (nom. sg. kokoša) 190(47) i t. d., ali dolazi i noviji završetak *-om: silnom rukom* (1613.) 200(71).

I Tr. pozna nastavak *-u: pod krunčicu* 223(39), ali je mnogo običniji najnoviji nastavak *-um*, koji je danas u sjevernih čakavaca redovit završetak toga padeža: *živinum* 222(25); *silnum rukum* 223(41); *s prisegum* 225(62); *Podvežicum* 227(72). Ovaj je nastavak *-um* nastao, po svoj prilici, tako, da je završetku *-u* dodat izravno nastavak *-m* osnova na *ъ/o*. Teško je naime, da se je razvio od *-om* tako, da je pred nosnim glasom *o* prešlo u *u*, kada se taj završetak *-om* javlja vrlo rijetko. Završetak *-u* u inst. sg. bio je raširen još na koncu 17. v. i u Hrvatskom Primorju *(s ključaricu gospodsku, š njun,* ali: *pod desnom rukom* — Kukuljević, Arhiv II. str. 322, 323). Danas u Liburniji ima samo nastavak *-un: rukun, glavun* i t. d.

Zamjenice i pridjevi

§ 43. Nom. i ak. sg.

U pokazne zamjenice *tъ* poluglas je prešao u *a*. Tako u Vi., Vr., K. i Tr. Samo u Vi. nalazimo oblik *taj: ki taj* 9(11), 11(27). U Vi. i K. sačuvana i zamjenica *sь: v sih* Vi. 11(25), *do se dobe* K. 197(6).

Zamjenica *on(= ille)* pravilno je bez nastavka, ali u K. nalazimo i nastavak određenoga pridjeva *-i: ovi* 196(64), 198(66).

Zamjenica *kъto* glasi redovno u svim statutima *gdo*. Tako je i danas u Kastavštini. Ve. ima *ki*.

Zamjenica *čьto* glasi redovito samo *ča*, a iza prijedloga »*za*« glasi *zač*. Danas se u Kastvu i okolici, pa u Vrbniku, čuje i: *nač, vač*. Ova zamjenica, spojena s negacijom, glasi: *ništće*. Tako u Vi. (18) i Tr., ali i: *ništar*. Od ostalih zamjenica nalazimo u statutima: Vi. *ničji* 21(62); *njegov* Vr. 171(14); *čigov-čigovo* Tr. 222(26).

§ 44. Gen. i dat. sg. m. i sr. roda.

Zamjenica »*što*« ima u gen. sg. *česa*. Nastavak u gen. sg. je redovito *-ga*, ali nekoliko puta dolazi i crkvenoslovjenski oblik na *-go: najbližnjago* Vi. 7(5); *vsego* Vr. 147; *kogo, ovajenago* 148(1); *s(veta)go* 160. Za dat. sg. obično nalazimo pravilni nastavak *-mu*. Nastavaka prema mekim osnovama u gen., dat., lok. sg. m. i sr. roda u Vi., Vr. i Ve. ne nalazimo, ali u K. i Tr., uz pravilni *-oga, omu, -om*, dolazi i *-ega* i t. d.: *tega* 186; *dobrega, nepokornega* 190(47); *na tom Volosken* 192(53) i dr.; *kega* Tr. 219(5); *dobrega* 220(11).

Ovi su oblici, jamačno, živjeli u narodu već na kraju 15. vijeka, jer su dosta česti. Danas u sjev. čakavaca u Istri i nema drugoga nastavka.

§ 45. Lok. sg. m. i sr. roda.

U tom padežu redovito nalazimo nastavak *-m*, ali ima slučajeva i s nastavkom *-mu*. Tako u Vi: 8(7); *po zakonu kmetskomu* 11(25); *imenovanomu gospodinu* K. 201(73). Ovi bi primjeri mogli biti načinjeni prema nominalnoj deklinaciji, ako nije upotrebljen prijedlog *po* s dativom. U Vr. nalazimo jedared i lokativni nastavak *-m* za dativ *nemore pustit jednom već nego drugom* 171(14), ali isto tu malo niže ima: *veće jednomu nego drugomu*. Jedamput nalazim u Tr. primjer: *po urdinu gospodskim* 224(52). Ako nije pogreška prepisivačeva, mislim, da je to oblik, koji je postao prema stslovj. nastavku pronominalne deklinacije. Takav primjer nalazimo i u Lekcijonaru Zadarskom (sr. Rešetar, o. c. 146).

Mjesto neodređenoga nastavka *-u* dolazi u Ve. nastavak *-e (= jat): o mlade lete* 215(29).

§ 46. Dat. i lok. sg. ž. roda.

Obični je nastavak *-oj*. Samo u Vr. ima iza mekog konsonanta nastavak *-ej: od kih jěj se ima naložiti; da jej ništar ne udi* 148(1); *na svojej* 164(2).

Mnogo je češći tu, negoli u m. i sr. rodu, nastavak *-i (= jat)* mjesto nastavka *-u: a strana suprotiv ki je bil rekal krivo* Vi. 17(51); *va zli volji* 11(27); *po smerti očini, materini* 13(32), *v bravarevi rote* Vr. 152(17), *v litini drazi* 159(34), *pri cesarove svitlosti* Tr. 221(20).

Instr. sg. ima uvijek samo nastavak *-u;* Tr. ima nastavak *-um: silnum rukum* 223(41), *za smrtum materinum* 225(20).

§ 47. Akuz. pl. m. roda.

Rijetko nalazimo stari završetak *-i: zakone nevrčeni* Vi. 4, *svedoki verovani* 15(42), *zapovedaše ... zakoni stari zapisat* Ve. 211,

kakovi glasi (ne)podobni pominoval Tr. 223(42), *meaši postavljeni premestil* 226(63). Mnogo je običniji završetak *-e* mekih osnova; tako u Vi., Vr. i Ve. Vrlo je običan, gotovo redovit, nastavak genitiva za akuzativ pl.: *za kih* Vi. 15(45), *hraniti svojih starijih* Vr. 164(3), *budu psovali... inih svetih* 169(7) i dr.; *uzet tih, jih* K. 196(64) i t. d.

§ 48. Dat. i instr. pl.

Obični su organski završeci *-im, imi.* K. i Tr. mogu imati *-em, -emi: drugem tujem* K. 203(75), *ostalem tatom* Tr. 222(24), *gorućemi* 226(62).

§ 49. Drugi zamjenički oblici.

Lične se zamjenice drže kao danas, samo za dat. sg. nalazimo: *mani* Ve. 211, *mne Vi.* 22(71); akuz. sg. *mne* Vi. 22(71); lok. sg. *po mni* Vr. 172(16).

Od zamjenice *»on«* nalazimo za gen. sg. ž. roda: *njeje* (pisano: *nee)* Vr. 148(1). Ova zamjenica živi i danas u Kastavštini i Liburniji (istočnoj Istri) u obliku: *njiji (= njezin).* Kraći oblik akuz. sg. m. je: ga, ž. rod.: *ju,* ali dolazi i: *je.* U akuz. pl. pored *ih, jih* nalazimo i *je* i *nje: shraniti je (zakone)* Vi. 3; *da je pravda ima suditi (samca i samicu)* Tr. 221(18); *za nje imaju* Vi. 7(5).

Odnosna zamjenica dolazi samo u kraćem obliku: *ki.*

§ 50. Širenje zamjeničkih oblika.

Od čestica, koje su se u starije doba dodavale zamjeničkim oblicima, u statutima nalazimo jedino *-re* ili *-r.*

§ 51. Stupnjevanje.

Komparativ i superlativ prave se kao i danas. Vi. je sačuvao i stari nastavak *-š: stariši* Vi. 4, *najmanše* 16(48), a K. ima i: *najmladejemu* 189(45).

§ 52. Dual.

O dualu u statutima ima malo primjera. Sačuvao se većinom samo nom. i akuz. gen., lok. duala sačuvao je K.: *teju dveju sucu* K. 182(42); dat. i instr.: *dvěma* Vr. 150(14); *tima sucema* K. 187(38); 189(46); *tima sucima* 190(46). Inače uz brojeve 3, 4 dolazi redovno plural.

§ 53. Glavni brojevi.

I o brojevima možemo jedva što da kažemo. Ponajviše je u tekstu ubilježena brojčana vrijednost. Nešto nam više materijala pruža Statut kastavski.

Brojevi od 1—10 dolaze kao i danas, tek za 1, pored današnjega oblika, ima i stariji: *jedino pismo* Vi. 23(76). Uz dva stoji redovno dual: *prva dva dni* K. 191(47); *med dvimi svićami gorućemi* Tr. 226(62). Broj 3 je prešao u pronominalnu deklinaciju: *trih dni* (gen. pl.) K. 184(25); *treh kralji, te trih muži* Ve. 215(27); *trim, trimi* K. 190(47). Uz deklinaciju broja dva pristao i broj 4: *dvajset tere-četiremi* K. 201 (72). I broj 6 se sklanja: *tim šestim mužem* K. 190(47).

Brojevi od 11—19 imaju današnji oblik: *dvanajst*, ali i: *dvanajste* K. 196(64). I ovaj se broj sklanja: *od tih dvanajsteh svetnici* (1611). K. 198(67); *šestnajste* K. 189(44); *samodvanadeste* Vi. 9(10).

Brojevi za 20, 30 glase: *dvajset* K. 196(64); *trejset* 196(64), ali i: *trideset*. Stari oblik imamo sačuvan u: *dvanajste desete* (gen. pl. m. r.) K. 188(42).

Jedinice se vezuju s deseticama s pomoću veznika *i*, *tere*.

§ 54. Redni brojevi.

I redni brojevi prave se kao i danas. Pomenuti valja oblik »*treti*« za štok. *treći*. Ovaj redni broj zadržava redovno u svim padežima kraću osn.: *tret-*, i toj se onda osnovi dodavaju nastavci *-oga*, *-ega* itd.

II. KONJUGACIJA

§ 55. Prezent — nastavci.

1. l. sg., uz današnji nastavak *-m: znam, nimam* Vi. 22(71); Vr. 155(28); nalazimo i stariji nastavak *-u:* prisegu Vi. 19(56); pokažuju 20(60); *najdu, ubiju* 22(71). Iz drugih statuta nema primjera ni za ovaj, ni za onaj nastavak.

3. l. sg. i pl. ima u Vr. i K. nastavak *-t: sudet se, jesut* Vi. 11(25); *budut* K. 192(53). Sumnjam, da su ovo zbilja narodni oblici, iako imamo potvrda u našim lekcijonarima (sr. Rešetar str. 162—165), da su u narodu mogli živjeti. Svakako je zanimljivo, da taj nastavak *-t* dolazi i u našim primjerima, jedan put, u svršenih glagola s futurskim značenjem.

§ 56. Imperativ.

Dobro se sačuvao u starijim statutima. Tako u Vi.: *najdi, prisezi* 9(10); *ostani, budi* 10(19), *sažgi, kaštigaj* 20(59); *odluči* Vr. 164(3); *imej* K. 182(3). Tr. voli za 2. l. sg. opisni imperativ s *da, neka* s indikativom. Vr. je sačuvao u 2. l. pl. u nastavku *-e(= ě): neimete Vr.* 161(61). Stslovj. oblike su sačuvali naši statuti u: *mozi* Vi. 7(51) i dr. *prisezi* 9(10) mnogo puta; *mozimo* Vr. 157(32). U Vr. od *poći* imamo 2. l. pl.: *pojte* 158(33). Ovaj je oblik načinjen od krnjeg 2. l. sg. *poj* prema *daj*. I danas kažu Vrbančani: *poj, pojte*.

§ 57. Imperfekt i aorist.

Ova su dva glagolska oblika bila nekada kudikamo raširenija u narodnom govoru, negoli danas. Danas je rijetkost čuti jedan od ova dva oblika iz ustiju čakavca. Šta više, nestaje ih pomalo i iz književnoga jezika i ustupaju mjesto sve to više složenim glagolskim oblicima.

U našim statutima se impf. još dobro drži. Osnova može da ima završetak: *-ja, -a, -ě: bijahu, spominahu* Vi. 4; *nahaěhu, pamećahu* Ve. 211; *svećaše, zapovedaše* (3. l. pl.); *pamećaše* (nast. aor.) Ve. 211; *odgovaraše* K. 194(58); *tužahu* Vr. 160; *čin(i)hu* Vr. 147; *biše* K. 194(58). Danas u Voloskom-Opatiji, Kastavštini samo još: *ne beše ti poć*.

Mnogo je češći aorist; formacija je posvema pravilna; nastavci su neki stari, a neki noviji. Tako nailazimo u 1. l. pl. nastavak *-smo* (prema *-ste* 2. l. pl.), a 3. l. pl. uz pravilni nastavak *-še* ima i završetak 3. l. pl. imperfekta *-hu*.

§ 58. Part. prez. akt.

U stslovj. se mogao sklanjati. Danas je postao glagolski prilog. I u našim se statutima ovaj particip rijetko mijenja: *ukazujućemu* Vi. 18(53); *živućim* 24; *jest ležeća* K. 194(59); *gorućemi* Tr. 226(62).

Završetak je uvijek *-i*, ali može nestati. U osnovi nalazimo pravilno *-eć, -uć* kao i danas. Izuzetak su: *priseguć* Vi. 19(56); *najduć* 22 (68); *stanovu(će)* Vr. 170(8); *oženujući se* K. 189(45); *hotejući* 198(66).

§ 59. Part. pret. ak. I.

I ovaj je particip postao nesklonjiv glagolski prilog. Jedini je izuzetak: *bivšega* Vr. 166(7). Osnova je obično dulja, i to bez obzira na infinitiv. Završetak je redovno *-i* ali jedared *-e: s'zvavše* Vr. 147. Jedan jedini put nalazimo kraću osnovu bez nastavka *-š-: priseg* Vr. 153(20).

§ 60. Part. pret. akt. II.

Tvori se kao i danas, samo *l* na kraju sloga redovito ne prelazi u *o*.

§ 61. Infinitiv.

U infinitivu može krajnje *i* da otpadne. Najstariji primjer je: *kazat* Vr. 145(1); *otkupit* 147(6).

§ 62. Glagoli bez tematskoga vokala.

Ovi su se glagoli sasvim izjednačili s onima, koji imaju u osnovi vokal. Do danas se je konjugacija tih glagola najbolje sačuvala u pomoćnog glagola: *biti, jesam(sam)*.

U našim statutima dolazi još: *dim* Vi. 20(60); *dam* Vr. 158(33), ali već i: *nedadu* Vr. 147(6); *dadu* 170(8); Tr. 223(4) i dr. po konjugaciji glagola s tematskim vokalom.

§ 63. Dual.

U nas se dual u glagola dosta upotrebljavao. U štokavskom do kraja 16. vijeka, u čakavskom isto tako, ali po svoj prilici i kasnije.

Dualnih oblika glagolskih nalazimo samo u Vr. i K., i to redovno nastavak *-ta* i za 2. i 3. l.; samo jedared ima nastavak *-te: ta dva suca mozite* K. 189(44), inače: *budita* Vr. 146(4); *bita neslužila* 152(16); *se razdelita* 152(18); *imata* K. 185(32) i dr.; *davata* 194(57); *smeta* (1614.) 201(72).

SINTAKSA

U pogledu sintakse statuti nam ne pružaju mnogo građe, ali ipak ima nekoliko stvari, preko kojih ne smijemo prijeći.

§ 64. Broj i rod.

U starije doba biva često, te nalazimo plural sr. roda pridjeva i zamjenica, gdje bismo očekivali sr. rod sg.:*dekreti . . ., ka sva biše od milosti potverjena* K. 201 (72)

Danas uz: *dva, oba, tri i četiri* stoje riječi m. roda u dualu (ili u pl. m. roda), u starije doba imamo naročito uz *3* i *4* plural: *imejte imiti poli sebe 4 dobri muži ot veća* Vr. 151 (14); *takovi rubeži na kante imaju bit prodani u termenu prva dva dni* K. 191 (47). Možda je u posljednjem slučaju u »*dni*« sačuvan oblik duala?

§ 65. Padeži

Mjesto posvojnoga pridjeva nalazimo prosti genitiv: *po zveličenom gnu Žan Mori proviđuri grada* Vr. 166 (7); *posedeći kunfina grada Kastva* K. 198 (66). Danas to biva u štokavštini ponajviše u nar. pjesmi.

Mjesto gen. posvojne zamjenice imamo gen. sg. zamjenice lične za 3. l. on: *ako ubigne ... imaju njega bližnike osud platit* Vi. 13 (31); *po njih milosti* Vr. 165 (6) i t. d.

Često nalazimo mjesto prostoga genitiva prijedlog *od, ot* s genitivom: *bivšega providura od Dalmacije; poknežini i suci od kaštelov od otoka; korist od svitle gospode naše* Vr. 166 (7); *(kme)ti od Kastva* K. 181 (1); *prez dopušćenja tih župan od Veprinca* K. 194 (58); *kumendant od Trsata* T. 219; *kada se gre na lice od zemlje* 226 (67); *da bi vse dobre stare iskušene zakone u Vinodol činil položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti* Vi. 16 (47) i t. d.

Uz prijedloge *po, na* nalazimo akuzativ mjesto lokativa: *ako po prvu tadbu ali po drugu, tat ne bi imel čim platit, imej mu se useći jedan ud* Vr. 151 (14).

§ *66. Glagoli.*

Nekoliko puta nalazimo part. prez. (prilog I.) i od svršenih glagola: *najduć* ... Vi 22 (68); *rekući* Vr. 155 (28).

Jedna je osobitost čakavštine, da može imperativ da stoji i u podređenoj rečenici:: *ako bi ki muž ženi zvergal hovrlicu ili pokrivaču z glave va zli volji, plati libar ...; od kih gdn knez imij soldini* ... Vi. 11 (27). Tako u Vr. i drugim statutima.

Infinitiv s glagolom *imam*, kad se označuje nešto, što valja da bude, u spomenicima, i u starijih pisaca, vrši službu latinske pasivne perifrastične konjugacije: *ki bi v gradu hram razbil v noći ... platit ima libar* ... Vi 8 (7); *ima se postaviti na muku i ima se mučiti k(a)ko b(u)de viděti sudcem* Vr. 150 (14) i dr.; *nijedan nima držati dve senožeti* K. 189 (45) i dr.; *a jance ima valput o Jurjevi sačtat* Ve. 214 (26) i dr.; *pravica spoznat ima komu se ima dat prisega* Tr. 225 (62) i t. d.

U čakavštini, i u starijih dubrovačkih pisaca, nalazimo često aorist glagola biti u značenju kondicijonala: *prizvali jesmo k nam podknežin hoteć učinit to, ča bi pravo i dobro za vas otok* Vr. 147 i dr.;*ki bi ine tadbine učinil vane na kuntrade, ako va dne plaća libar 8, ako li bi tadbina noćna* ... K. 183 (17).

Pomenuti treba i »*za*« uz infinitiv. To je način izražavanja u našem jeziku posve kriv; on je nastao pod utjecajem njemačkoga odn. talijanskoga jezika: ... *da za najti neku rič* ... Vi. 15 (45) i dr.; *za moć i mi toliko brže odpravit* ... K. 206 (80) i t. d.

§ 67. Blago.

Jezik se, kao i sve drugo u svijetu, mijenja. Nekada su u našem narodu živjele mnoge riječi, kojih više ne nalazimo, ili koje žive i danas samo u pojedinim krajevima i narječjima.

U dugom nizu vijekova uvukla se je s druge strane u naš jezik sila riječi iz srodnih, bratskih, i tuđih jezika.

I u tom pogledu pružaju nam naši statuti dovoljno gradiva.

U onu prvu skupinu ubrajam ove riječi: *bir (= census clero dominoque praebendus)* Vr. 172 (15); Tr. 225 (53); *bližnika (propinquus)* Vi. 12 (31); Vr. 148 (1); *brav (mjera za zemlju)* Vr. 157 (33); *brižiti se (smetati)* Vi. 24; *češćian (particeps)* K. 185 (28); *čreda (red)* K. 193 (55); *govorčin (odvjetnik)* K. 185 (29); *halavanja (buka)* K. 200 (70); *lesi (šume)* K. 193 (57); *loza (lug)* Vr. 158 (34); K. 195 (61); Ve. 214 (21); *mašćenje (ultio)* Vi. 12 (29); *mošuna (tor)* Vi. 8 (10); Vr. 158 (33); *narok (citatio)* K. 182 (4); *neriz, nerizi (zapuštena zemlja)* Vr. 158 (33); *nina (sada)* Vr. 164 (3); *obara, obaritelnik (straža, stražar)* Vi. 9 (7); Vr. 156 (30); *obište (danas: jisto = bubreg)* K. 197 (65); *osik (ograđeno mjesto za marvu)* Vi. 8 (8); *ošastno (caducum)* Vi. 13 (33); *otaj (tajno)* Vi. 15 (45); Vr. 170; *ovaditi, ovajen (tužiti)* Vr. 162 (7); *paki* K. 184 (21); *podružnik (to e ki tuje vino prodaje)* Vi. 15 (43); *poli (kod)* Vr. 157 (31); *poličnica (zaušnica)* Vr. 154 (25); *popaša (damnum pasculationis)* Vr. 165 (4); *poredna (turnus)* Vr. 164 (3); *predavac (traditor)* Vi. 22 (77); *primisalje (dubium)* Vi. 4; *pritča (causa)* Vi. 10 (22); *pušća (pasculum cuique patens)* K. 188 (40); *razve (osim)* K. 185 (29) *sačtati (ščetati-conjungere)* Ve. 214 (26); *shabiti (oštetiti)* Vi. 12 (30); *sine (plandište)* Vr. 158 (34); *smin (smion)* Vr. 163 (1); *sohe (vješala)* K. 189 (43); *svar (gozba)* Vi. 11 (27); *upréti tadbě (tajiti krađu)* Vr. 152 (17); *uraženje (laesio)* Vi. 11 (25); *vaščina (contumelia, ignominia)* Vi. 11 (27); *tvar (otrov)* Vr. 154 (23); *ugotovan (pripravan)* Vi. 22 (69); *vinur (solum modo)* K. 185 (32); *zadovolje (dosta)* Vi. 11 (25); *zgonik (prognanik)* Vi. 9 (12); *žreli (čovjek koji ima gledati kraljeva prihodišća)* Ve. 214 (25).

U drugu skupinu svrstao sam tuđice. Ovdje ne ću dakako navoditi sve riječi, već glavnije romanskog odn. talijanskoga porijekla, dok ću tuđice iz ostalih jezika sve pomenuti. Ovamo idu: *angaria (grčki exactio)* K. 196 (63); *arhiprvad (mletački prevede, prevet)* Vi. 52 (72); *arsal (nuntius, arab. irsal, rasul)* Vi. 22 (72); *borg (njem. Burg, borgo)* K. 184 (25); *colnar (njem. Zöllner)* K. 206 (80); *dežela (regio)* K. 187 (34); *drmun (grč. drymon, pasište)* Vr. 157 (33); *hiša, hiža (njem. Haus)* K. 185 (30); Vr. 158 (33); *hlapac (poljski chlopec-sluga)* Ve. 215 (29); *liberajtar (njem. Verwalter)* K. 206 (80); *likuf (njem. Leitkauf)* Vi. 15 (45); *onukle (lat. anniculus — janje od jedne godine)* Vr. 150 (10); *prman (permanatus, po svoj prilici u vezi s tal. »ferma«, milites. conducti, stipendiarii)* Vi. 7 (5), Vr. 145 (1); *rihta (njem. Gericht)* Ve. 15 (31); *štivra (njem. Steuer)* K. 195 (63); *valput, valputia (staronjem. Waltpode — stellvertrettender Abgesandter des Herr-*

schers) K. 181 (1), Ve. 214 (26); *verbeser (njem. Verweser)* K. 186 (32); *zara (tal. zara — azzardo)* Vr. 170 (8); *ambadrec* Ve. 215 (28); *zonuda* Tr. 224 (44) — dvije riječi nepoznata značenja. Romanske i novije talijanske posuđenice: *apelacijun (appellazione)* Vr. 171 (13); *areditati (ereditare), red (erede)* Vi. 13 (32); *arešt (arresto)* Tr. 221 (19); *bagotin (bagottino — bakren novac)* Vr. 166 (68); bandižan (bandeggiare) Vr. 169 (7), Tr. 220 (5); *bandonati (abbandonare)* K. 199 (68), *beč (bezzo — srebren novac)* Vr. 166 (6), K. 197 (65); *bolanča (balanzia)* Vi. 6 (1); *celez (cenoglielo — srebren novac)* Vr. 146 (4); *dinar (denarius)* K. 189 (45), Ve. 215 (8), *fals (falso)* Vi. 17 (51); *fatiga (fatica)* Vr. 170 (8); *golija (galea)* Vr. 172 (15), *hovrlica (coverchiella)* Vi. 11 (27); *impačati, impač (impacciare)* Vi. 20 (58); *intrada (entrata)* Vr. 172 (16), Tr. 226 (64), *kanat, kantati (incanto)* K. 191 (47), Ve. 216 (36), Tr. 224 (49); *karmenal (criminale)* Vr. 169 (7); *kaštald (castaldo — crkv. otac)* Vi. 6 (2), K. 207 (81); *komarda (camarda)* Vr. 153 (19); *kordat (accordare)* Ve. 215 (28); *koverat (ricoverare)* Ve. 216 (33); *kredenča (credenza)* Vi. 15 (43); *kunfin (confine)* K. 187 (37), Tr. 220 (10); *liganj (calamaio)* Vr. 166 (6); *mantinjat (mantenere)* K. 202 (74)) *menula (menola)* Vr. 166 (6); *penj (pegno)* K. 198 (66); *pezati, peza (pesare)* K. 197 (65); *placa (piazza)* Vr. 171 (15); *porat (porto)* Ve. 216 (35); *pošišion (possessione, possesso)* Vi. 13 (34), K. 188 (43); *pržun (prigione)* Vr. 151 (21), K. 185 (31); *redigovati (redigere — ridurre)* K. 191 (4:6); *ruvina (rovina)* K. 196 (63), *sensa (ascensione)* K. 185 (28), *sipa (sepia, seppa)* Vr. 166 (6); *skas (scosso)* Vr. 146 (4); *star (staio — mjera za žito)* K. 191 (50); *škuriti (scorrere)* Vr. 171 (13); *štafa (staffa, stappia — pristojba za konja)* Tr. 226 (67); *šterna (cisterna)* K. 203 (76); *štrucion (istruzione)* K. 206 (80); *tištament (testamento)* Vr. 171 (14), *toverna (taverna — krčma)* Vr. 170 (9), K. 185 (30); *trpela (drapello — greh)* Vr. 162 (6); *zaminati (esaminare)* Vr. 148 (1); *žustat, žustanje (giustare, aggiustare)* K. 187 (37).